№ 23 ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 3 ՓԵՏՐՎԱՐԻ

1911
ԵՐԵՍՈՒՆԻՆՆԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ՀԻՆԳՇԱԲԹԻ, 3 ՓԵՏՐՎԱՐԻ № 23

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.

Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.

Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція „Мшакъ" Сергіевская ул., № 5.
Tiflis, Rèdaction „Mschak"

Խմբագրատան տելէֆօն № 253.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից).

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզւով

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր տողատեղին 20 կօպէկ.

Տպարանի տելէֆօն № 67.

ՇԱՐՈՒՆԱԿՎՈՒՄ Է ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ

ՄՇԱԿ

ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ԵՒ ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԼՐԱԳՐԻ
ՆԵՐԿԱՅ 1911 ԹՈՒԱԿԱՆԻ ՀԱՄԱՐ
(39-ՐԴ ՏԱՐԻ)

ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳԻՆԸ. «Մշակի» տարեկան գինը 10 րուբլի է, 11 ամսվանը նոյնպէս 10 ր., 10 ամսվանը 9 ր., 9 ամսվանը 8 ր., 8 ամսվանը 7 ր., 7 և 6 ամսվանը 6 ր., 5 ամսվանը 5 ր., 4 ամսվանը 4 ր., 3 ամսվանը 3 ր., 2 ամսվանը 2 ր., 1 ամսվանը 80 կ. և 20 կ. պօստի ծախք։

Ամերիկայի բաժանորդները պիտի վճարեն տարեկան 6 դօլլար. Եւրօպայի բաժանորդները 32 ֆրանկ. Պարսկաստանի բաժանորդները 10 րուբլի. Թիւրքիայի բաժանորդները 120 ղրուշ։

Հասցէները փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաև հին հասցէն, և միևնոյն ժամանակ 40 կօպ. նամականիշ։

Հին բաժանորդներից խնդրվում է կցնել փոխադրական բլանկի վրա նախկին տպագրված հասցէն իր վրա ունեցած համարով։

Մեր հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція „МШАКЪ". Արտասահմանից՝ TIFLIS, Rédaction du journal „MSHAK".

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

ՆԵՐԿ. 34.

ԱՐՔՈՒՆԱԿԱՆ ԹԱՏՐՈՆ
Ուրբաթ, փետրվարի 4-ին
ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅՈՑ ԴՐԱՄԱՏԻԿԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ ԽՈՒՄԲԸ
ԿԸ ՆԵՐԿԱՅԱՑՆԷ
ԹԱՐԳՄԱՆԱԿԱՆ
ԴԱՒԱՃԱՆՈՒԹԻՒՆ

Դրամա 5 արար., իշխ. Սումբաթօվի, թարգմ. Վ. Տէր Գրիգորեանի

Մասնակցում են. տ. տ. Աղամեան, Գուլազեան, Զաբէլ, Մայսուրեան, Ցասմիկ, պ. պ. Աբէլեան, Ալլահվերդեան, Աւետեան, Զարիֆեան, Լաքա, Ղազարեան, Միրզոյեան, Ցարութինեան, Շահխաթունի, Ոշտունի, և ուր.։

Սկիզբը երեկոյեան ժամը ճիշդ 8-ին է։ ✦ Տեղերի գները ԷԺԱՆԱՑՎԱԾ են։
Գլխ. ռէժիսսօր՝ Ա. Արմէնեան

Երկուշաբթի, փետրվարի 7-ին Արտիստական թատրօնում խմբի գլխաւոր ռէժիսսօր Ա. ԱՐՄԷՆԵԱՆԻ բենեֆիսին առաջին անգամ «ԺՈՒԼԻԿ»։

Վարչութեան հերթապահ անդամներ (Գ. Կաֆեան (Ա. Նազարէթեան

տռ. (ա. օ.) 110. 3—1

Հինգշաբթի, փետրվարի 3-ին
Կովկասեան Կայսերական Գիւղատնտեսական Ընկերութեան դահլիճում
Կայանալու է
ԹԻՖԼԻՍԻ ՀԱՅ ԳԻՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ եւ ՏՆԱՅՆԱԳՈՐԾԱԿԱՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ
ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎ

ՕՐԱԿԱՐԳ.
1) Էջմիածնի հողերի ոռոգման հարցը։ Զեկուցումն ինժեներ Գր. Աղաբաբեանի։
2) Բժշկական օգնութեան գործը գիւղերում։ Զեկուցումն Բ. Մկրտումեանի։
3) Ընթացիկ հարցեր Վարչութեան։
Սկիզբն է ժամը 7-ին երեկոյեան։ Կարող են ներկայ լինել նաև հիւրեր։

(ա. օ.) տռ. 107. 2—2

ԹԻՖԼԻՍԻ ԺՈՂՈՎԱՐԱՆ
Հինգշաբթի, փետրվարի 3-ին
ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ ԵՐԵԿՈՅԹ
Թիֆլիսի Հայոց Դրամատիկական Ընկերութեան խումբը
կը ներկայացնէ
ՊԱՏՈՒԻ ՀԱՄԱՐ
Դրամա 4 արար., Շիրվանզադէի
Սկիզբը երեկոյեան ճիշդ ժամը 8-ին։
Գլխ. ռէժիսսօր՝ Ա. Արմէնեան
Ներկայացումից յետոյ ՊԱՐԵՐ։
Հիւրերը՝ անդամների և կանդիդատների յանձնարարութեամբ՝ մուտքի համար վճարում են 50-ական կօպէկ։
Ներկայացման տոմսակները՝ 25—75 կ. արժ., ծախվում են Ժողովարանի շվէյցարի մօտ։ 109. 1—1

ԺՈՂՈՎՐԴԱԿԱՆ ՏՈՒՆ
ԶՈՒԲԱԼՕՎԻ ԱՆՈՒԱՆ
ԺՈՂՈՎՐԴ. ՆԵՐԿԱՅԱՑՈՒՄՆ. ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՂ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՍԵԿՑԻԱ
Հինգշաբթի, փետրվարի 3-ին
Հայոց Դրամ. Ընկ. Թատերասէրների խումբը մասնակցութեամբ դերասանների
կը ներկայացնէ
I
ԲԱՑԴՈՒՑ
Կոմէդիա 3 գործ., փոխադր. Ա. Ցագարելիի, թարգմ. Գ. Միրզաեանի
II
ԿԱՆԱՑԻ ՀԵՏԱՔՐՔՐՈՒԹԻՒՆ
Կոմէդիա 2 գործ., թարգմ. Ա. Վրոյրի
Սկիզբն է երեկոյեան ժամը ճիշդ 8-ին։
Տեղերի գները 5-ից մինչև 50 կօպ.։
Հերթապահ կարգադրիչներ՝ պ. պ. Թումանեան և Սաամբոլցեան

Լոյս տեսաւ
Ե. ԼԱԼԱՅԵԱՆԻ կազմած
ՎԱՍՊՈՒՐԱԿԱՆԻ
լուսանկար ալբոմը
120 լուսանկարներ՝ գեղեցիկ ալբոմի մէջ ամփոփված, բացատրական թերթիկներով։
Գինն է 60 րուբ.
Վաճառվում են նաև նրա
ՆՈՐ-ԲԱՅԱԶԷՏԻ ԳԱՒԱՌԻ ԵՒ ՎԱՅՈՑ-ՁՈՐԻ
լուսանկար ալբոմները.
Իւրաքանչիւրի գինը 100 ր.։
Վերջին երկուսը միասին՝ 180 ր., երեքը միասին՝ 230 ր.
Դիմել՝ Ервапду Лалаянцъ, Тифлисъ, Вельяминовская, 14.

ԴԵՌ ՎԱՂԱԺԱՄ Է

Շատ տեղերից մեզ դիմում են և հարցնում. «Ինչու «Մշակը» չէ յայտնում, թէ ո՛վ է իր թեկնածուն [illegible]ամենայն հայոց կաթողիկոսական գահի համար»։

Դիմողները այն միտքն են յայտնում, թէ ներկայ հանգամանքներում առանձնապէս կարևոր է նկատվում «Մշակի» կարծիքը, իբրև մի օրգանի, որ երեք կաթողիկոսական ընտրութիւնների ժամանակ (Ներսէս Վարժապետեանի, Խրիմեանի, Իզմիրլեանի) ղեկավարեց հայ հասարակական կարծիքը, իբրև մի օրգանի, որ թէև չէ համարում, ինչպէս և չէ համարել մինչև այժմ «եկեղեցին իբրև հայ ազգութեան միակ խարիսխը և ապաւէնը», բայց դարձեալ ճանաչում է նրան մի կարևոր գործօն հայ ժողովրդի մտաւոր, հոգևոր և բարոյական կեանքի մէջ։

Մենք արդէն մի անգամ ևս յայտնել ենք, որ այժմ դեռ շատ վաղաժամ է այս և այն անձի վրա, իբրև վերջնական և ցանկալի թեկնածուի, կանգ առնել։ Եւ «Մշակը» ներկայումս չունի այն թեկնածուն, որին նա կարողանար վերջնականապէս յանձնարարել հայ ժողովրդին և խորհուրդ տալ ընտրել ամենայն հայոց կաթողիկոս։

Եւ չունի այն պատճառով, որ այժմ հրապարակի վրա չը կայ հայ եկեղեցականութեան մէջ այնպիսի մի կարող, բոլոր ամենայնի ձեռնհաս, արժանաւոր և հեղինակաւոր անձն, որ կարելի լինէր միանգամից, առանց երկար ուսումնասիրութիւնների, ասել՝ «ահա սա է կաթողիկոսացուն, եկէք ընտրենք սրան»։

Եթէ նախորդ ընտրութիւնների ժամանակ «Մշակը» միանգամից առանց տատանվելու, առանց վարանելու առաջարկեց Վարժապետեանին, Խրիմեանին, Իզմիրլեանին, որովհետև այդ եկեղեցականներն արդէն հանրածանօթ էին, հեղինակաւոր էին և շրջապատված էին օրէօլով հայութեան աչքում։

Այսօր այդպիսի հեղինակաւոր, օրէօլով պատված անձն չը կայ, ուստի և այսօր անհրաժեշտ է երկար որոնումներից, ուսումնասիրութիւններից յետոյ կանգ առնել այնպիսի մի եկեղեցականի վրա, որ ունենայ գոնէ մինիմալ պահանջները, որ մենք անում ենք Ամենայն Հայոց Կաթողիկոսի պաշտօնը վարելու կոչված եկեղեցականից։

Աւ այժմ հրապարակի վրա դրվում են շատ կամ նուազ չափով հետևեալ եկեղեցականների անունները—Օրմանեան, Սուրէնեան, Պարգեան և Դուրեան արքեպիսկոպոսները, Մեսրոպ, Կարապետ եպիսկոպոսները, Բագրատ վարդապետը, Բաբգէն եպիսկոպոսը (Թիւրքիայում)։ Եթէ այս անունների վրա չաւելանան ուրիշները Թիւրքիայի եկեղեցական դասից, ընտրողները ստիպված կը լինեն այդ անունների միջից ընտրութիւն անել և վերջնականապէս կանգ առնել երկու թեկնածուների վրա։

Եւ ահա, որպէսզի «Մշակը» կարողանայ յանձնարարել ընտրողներին թէ այդ եղած եկեղեցականներից ո՛րն է արժանաւորագոյնը՝ վարելու կաթողիկոսական պաշտօնը, պէտք է մենք կատարենք բազմակողմանի քննութիւն, պէտք է ասպարէզ տանք կարծիքների լայն արտայայտման «Մշակի» էջերում նրանց դրական և բացասական յատկութիւնների և արժանիքների մասին, պէտք է կշռենք այդ ամենը, վերլուծենք ուսումնասիրութիւնները և ապա յայտնենք մեր վերջնական կարծիքը։

Եւ հէնց դրա համար մենք սկզբից բացենք «Մշակի» էջերում առանձին բաժին կաթողիկոսական հարցի մասին։

Եւ հէնց այդ նկատումով մենք համաձայն ենք այն կարծիքի հետ, թէ սինօդի միջնորդութիւնը՝ փութացնել ընտրութիւնները՝ աննպատակայարմար է և ոչ օգտակար եկեղեցու շահերի ընդհանուր տեսակէտից։

Ուրեմն նախ ուսումնասիրութիւն, ապա որոշում։

Հ. Առաքելեան

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

1 փետրվարի

Պետերբուրգ։ — Համալսարանի ներսում և մօտերը ոստիկանութիւն է կանգնած։ Պարապմունքները տեղի են ունենում ֆիզիկօ-մատեմատիկական, արևելեան և մասամբ իրաւաբանական ֆակուլտէտներում։ Պրօֆ. Ժիժիլենկօն աուդիտօրիա գնալիս ճանապարհին ուշաթափվեց։ Կարգը խախտելու համար կալանաւորվեցին 65 հոգի։

Մօսկվա.—Համալսարանում և միւս բարձր կրթական հաստատութիւններում դասախօսութիւնները տեղի ունեցան ոստիկանութեան հսկողութեան տակ սակաւ թւով ուսանողների ներկայութեամբ։ 20 ուսանողներ, որոնք փորձեցին խանգարել դասախօսութիւնները համալսարանում, կալանաւորվեցին։ Մեծ թւով տարածում են ճեմարանականների կոչը, որոնք առաջարկում են աշխատել վերջ դնել դասադուլին։

Խարկօվ.—Համալսարանի պրօֆէսօրների խորհուրդը որոշեց շարունակել դասախօսութիւնները, ուշադրութիւն չը դարձնելով ուսանողների քանակին։

(Լրագիրներից)

Պետերբուրգից «Т. Л.»-ին հեռագրում են.

Համալսարանը բացվեց, չը նայած ուսանողների յայտարարած դասադուլին։ Պրօֆէսօրները կարդում են դասախօսութիւններ։ Պրօֆ. Պերգամենտը, որ եկել էր դասախօսութեան, հանդիպեց սուլոցների։ Ի նկատի ունենալով, որ մի խումբ ուսանողներ փորձեցին պարապմունքները դադարեցնել, համալսարան կանչվեց ոստիկանութիւն։ Կառավարութիւնը խոստացել է ապահովել պարապմունքների նորմալ ընթացքը։

Իլիօդոր աբեղան մերժեց հնազանդվել եկեղեցական գերագոյն իշխանութեան վճռին և նոր պաշտօնով մեկնել Տուլայի թեմը։ «Новое Время»-ին հեռագրում են, որ Իլիօդորը սկսել է իբացորոշել իր ապառնալիքը՝ տանջել իրան քաղցով, եթէ նրան չը թողնեն Ցարիցինում։ Երդումը, վերջին քարոզը և կտակը ժողովրդի վրա թողին ցնցող տպաւորութիւն։ Տաճարը լի է աղօթողներով։ Անդադար կատարվում են մաղթանքներ, երգվում են հոգևոր երգեր, կարդացվում են սրբոց վարքեր։ Այսօր Ցարիցին մեկնեցին Տուլայի եպիսկոպոս Պարթէնին և ոստիկանութեան դեպարտամենտի փոխ-վերատեսուչ Խարլամօվը։

Պարիզ.—«Figaro»-ն ասել է Պետերբուրգից ստացած հեռագիրը, իր կողմից ծանօթութիւն դնելով՝ թէ այդ արտայայտում է Պետերբուրգի բարձր շրջանների կարծիքը։

Այդ հեռագրի մէջ մատնանշվում է, որ պարիզեան լրագիրների վերջին յօդուածները վատ տպաւորութիւն են թողել Պետերբուրգում։ Ռուսաստանի մշտական կասկածը ընդունակ է միայն խռովութիւն սերմանել միջազգային յարաբերութիւնների մէջ։ Ռուսաստանի դաշնակցութիւնը Ֆրանսիայի հետ հաստատուն է և, ինչպէս 20 տարի առաջ, կազմում է եւրօպական քաղաքականութեան անկիւնաքարը։ Մամուլի բարձրացրած աղմուկը չէ կարող, հարկաւ, երերել դաշնակցութիւնը, բայց նա վնասակար է, որովհետև յարուցանում է անվստահութիւն և մտցնում է բարոյական երկպառակութիւններ։

Սօֆիա.—Յունվարի 27-ին ազգային ժողովին առաջարկվեց բուլղարական սահմանադրութիւնը փոփոխելու նախագիծը։ Սահմանադրութիւնը փոփոխելու անհրաժեշտութիւնը արդասիք է անկախութեան յայտարարութեան և իշխանութիւնը թագաւորութեան վերափոխելու։

Նախագիծը ընդունելուց յետոյ, ժողովը գումարելու է յատուկ խորհրդակցութիւն այդ հարցի քննութեան համար։

Համաձայն նոր նախագծի, միապետը զրկվում է նորմալ օրէնքների գործողութիւնները բացառիկ դէպքերում կանգնեցնելու իրաւունքից։

Ընդ սմին միապետին իրաւունք է տրվում առանց ազգային ժողովի նախնական հաւանութեան պայմանագրեր կապել օտարազգի պետութիւնների հետ։

Այնուհետև ըստ նախագծի հաստատվում է մինիստրների պատասխանատու օգնականների պաշտօն։

Ուշադրութեան արժանի է, բացի դրանից, նախագծի դրութիւնը, որի համաձայն պատերազմական դատարանների գործողութիւնը խաղաղ ժամանակ անպայման արգելվում է։

Սօֆիայում պատրաստութիւններ են տեսնվում գումարելու «Ժողովրդական մեծ ժողով»։ Կառավարութիւնը այս օրերս կառաջարկէ պալատին որոշել նրա գումարման ժամանակը։ Ֆերդինանդ թագաւորը, պարիզեան լրագիրների ասելով, եռանդով այցելում է ամէն անգամ five oclock թագուհի Էլէօնօրայի մօտ, ուր հրաւիրվում են բոլոր քաղաքական ուղղութիւնների ներկայացուցիչները, և խորհրդակցում է կուսակցութիւնների լիդէրների հետ սահմանադրութիւնը մօտ ապագայում վերաքննելու մասին «ազգային մեծ ժողովում»։

Ռուս-չինական պայմանագրի ժամանակը, որ անագին օգուտներ է տալիս Ռուսաստանին, լրանում է փետր. 7-ին։ Այս պայմանագիրը Ռուսաստանին իրաւունք էր տալիս. 1) ատօնոմ տարիֆ, 2) ազատ առևտուր Մոնղոլիայում և 3) դատվելու իրաւունք հիւպատոսական դատարաններում։ Թէև պաշտօնական մերժում չէ ստացվել, բայց Պետերբուրգի տեղեակ շրջաններում չեն ժխտում, թէ չինացիները մտադիր են հրաժարվել պայմանագիրը վերականգնելուց։

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻ ՇՈՒՐՋԸ

Ռուսաց ընդհանուր հիւպատոսը Հարաւային Պարսկաստանում, Ն. Պ. Պասեկը, յունվարի 26-ին Պետերբուրգի Արևելագիտական Ընկերութեան մէջ կարդացել է մի զեկուցում՝ «Պարսկաստանի քաղաքական և տնտեսական դրութիւնը» խորագրով, որից բերում ենք հետևեալ հատուածը։

Զեկուցանողը մանրամասն քննադատել է այն ռուսական հիմնարկութիւնները, որոնք գործում են Պարսկաստանում, և առաւելապէս Պարսկաստանի ռուսական փոխատու բանկի գործողութիւնը։ Այդ բանկի նպատակն է օժանդակել ռուսական առևտրին Պարսկաստանում։ Սակայն հէնց հիմնադրութեան օրից բանկը կօնկուրենցիա է սկսել երկրում աշխատող ռուս վաճառականների հետ։ Առաջ 11 ռուս ֆիրմաներ պարապում էին կօմիսիօն գործերով, այժմ բանկը հեռացրել է նրանց ասպարէզից, իր ձեռքը վերցնելով այդ գործը։ Առնելով ռուս ֆիրմաներից կանխիկ փողով ապրանքներ, բանկը ապառիկ ծախում էր պարսիկ վաճառականներին։ Այժմ բանկը ունի վերջիններիս վրա մօտ 4 միլիօն րուբլի ստանալիք, սակայն հազիւ թէ նա ստանայ այդ պարտքի փոքր մասը։ Բանը նրանումն է, որ պարսկական օրէնքների հիման վրա բանկը հնարաւորութիւն չունի ստանալ պարտականպատականներից իր պարտքերը դատարանի միջոցով։ Վերջ ի վերջոյ տուժելու է ռուսական գանձարանը, որ այդ բանկը հիմնելու համար դրել է 12 միլիօն րուբլի։

Առհասարակ մեր պետական հիմնարկութիւնները մեծ փողեր են ծախսում Պարսկաստանում հիւպատոսարանների վրա, շինում են մեծածախս տներ նրանց համար, նրանց պօստի, կօնվօյի վրա և այլն, սակայն այդ ծախսերը իրական օգուտ չեն բերում Ռուսաստանի համար։ Եթէ այդ փողերը ծախսվէին Կովկասում, անշուշտ միլիօն անգամ դա թէ օգտաւէտ և թէ նպատակայարմար կը լինէր։ Զեկուցանողը կանգ է առել և երկրի ճանապարհների դրութեան վրա, մատնանշել է, որ մեր շոգենաւային ընկերութիւնները, օժանդակութիւն ստանալով ռուսաց պետական գանձարանից, քիչ ջանքեր են գործադրում ապրանքները անկորուստ, անվնաս և իր ժամանակին հասցնելու տէրերին. պատահել է՝ որ Ռուսաստանից Պարսկաստան ապրանքներ փոխադրելու վրա անցել է 6—7 ամիս։

Ռուսաց գանձարանի փողերը, եզրակացրել է զեկուցանողը, անցնում են այս կամ այն ռուսաց հիմնարկութիւնների ձեռքը, որոնք սակայն մոռանում են, որ իրանք պիտի մտածեն ռուսական շահերի մասին։

Պարիզից «Рѣчь»-ի թղթակիցը հեռագրում է. «Echo de Paris»-ն ցանկալի է համարում, որ շուտով վերջացվի ռուս-գերմանական համաձայնութիւնը Պարսկաստանի վերաբերեալ։ Բանակցութիւնների ուշացումը միայն կսկիծ է առաջ բերում։ Երբ բանակցութիւնները կը վերջանան և նրանց արդիւնքը յայտնի կը դառնայ բոլորին, այն ժամանակ միայն կը չքանան խեղաթիւր կարծիքները ասպարէզից։

Թաւրիզ.—Ճանապարհը խրված է ձիւնի մէջ։ Սէրաբի մօտերը երթևեկութիւն չը կայ։ Ջուլֆայի խճուղու վրա հաղորդակցութիւնը կանգ է առել։ Մաքսատներում կուտակվել են մեծաքանակ ապրանքներ։ Հեռագրական հաղորդակցութիւնը Թէհրանի հետ խզված է։ Դէպի Ուրմիա տանող ճանապարհը նոյնպէս ձիւնի մէջ է։ Կարաւանները վաղուց չեն երթևեկում։

(«Т. Л.»)

Աստարա.—Ի նկատի ունենալով, որ հաստատվում է դրական ապացոյցներով Վուրմանդայի բնակիչների կռիւը յունվ. 29-ին, լոյս յունվ. 31-ի գիշերը այնտեղ ուղարկվեցին հետևակ վաշտ և կօզակներ։ Վերջինները հանդիպեցին հրացանաձգութեան։ Զօրախումբը հրդեհեց մի քանի տներ, որոնք ապաստարաններ էին դարձել պարսից աւազակների համար, որոնց մէջ սպանվեցին մի քանի մարդ։

Տեղեկութիւններ ստացվեցին՝ թէ բազմաթիւ շահէկանններ կենտրոնացել են Կարսի նոյտում։ («Т. Л.»)

ԺԱՆՏԱԽՏ

Վլադիվօստոկ.—Տեանցզինում շտապով կառուցվում են ժանտախտի բարակներ։ Հիւպատոսները պաշտպանվում են սեփական զօրքերով. չինացիները իրաւունք չունեն մտնել հիւպատոսարաններ։ Շանխայում հաստատվում են 30 բարակներ։ Սակայն, Տեանցզինում և Շանխայում զգացվում է բժիշկների և սանիտարների պակասութիւն։ Պեկինում ժանտախտը արագօրէն զարգանում է. ծագում է իրարանցում. հնարաւոր է, որ կայսերական րեզիդէնցիան փոխադրվի ժանտախտից ազատ քաղաքները։ Շատ առևտրական ֆիրմաներ հրաժարվում են վճարել պարտքերը։ Կառավարութիւնը փութկոտութեամբ հրաւիրում է բազմաթիւ օտարազգի բժիշկներ։ Համաճարակն ուժեղանում է, յուզմունքը սաստկանում։ Պէկինը դատարկվում է։ Գաւառներից փողեր են պահանջում համաճարակի դէմ կռուելու համար։

Խարբին. — Խուլանֆու գիւղում 3000 չին մուրացիկներ, դժգոհ սանիտարական ձեռնարկութիւններից, բռնութեամբ իրանց ձեռքը ձգեցին իշխանութիւնը և կողոպուտներով են զբաղված։

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

1 փետրվարի

Տօկիօ.—Ժանտախտը ուսումնասիրելու համար Մանջուրիա է ուղարկվում եապօնացի յայտնի բակտերիօլօգ պրօֆ. Կիտասիգատօ. բացի դրանից կառավարութիւնը վճռել է Մանջուրիա ուղարկել չինական իշխանութիւնների ձեռքի տակ գործելու մի եապօնացի բժիշկ՝ վարակի օջախները հետազօտելու և համաճարակի ընթացքի մասին տեղեկութիւններ հաղորդելու համար։

Լօնդօն.—Բժիշկ Ֆէրրան անգլիական կառավարութեան կողմից ուղարկվում է Չինաստան ժանտախտի դէմ կռուելու համար։

Մէն. —Մահացութիւնը քաղաքում սաստկանում է։ Այրեցին 2,500 դիակ։ Կան չը հաւաքված շատ դիակներ։

Խարբին.—Օրվայ մէջ մեռան 29 տեղացիներ։

Պրիամուրի գեներալ-նահանգապետը Վլադիվօստօկից, Նիկօլսկիից և Խաբարօվսկից աքսորել տուեց 4000 գործազուրկ չինացիների։

Բարակներում բժշկվում են 685 տեղացիներ և եւրօպացիներ։

Մահացութիւն Ֆուձեադանում վերջին շաբաթի բաւականին պակասեց. յունվարի 31-ին մեռան 43 հոգի։ Մօտաւոր հաշւով Ֆուձեադանում ընդամէնը կիզել են մօտ 7,000 դիակ։ Փողոցները մաքրվում են դիակներից։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՄՏՔԵՐ ԵՒ ՓԱՍՏԵՐ

I

Կը կամենայի մի քանի խօսք ասել պ. Ց. Գենջեանի՝ «Մշակի» երէկվայ համարում տպված «Pro domo sua» յօդուածի մի քանի մտքերի մասին, յօդուածի, որով նա կամենում է մեկնել իր ժամանակաւոր հեռացումը «Մշակից» և երբեմն-երբեմն ուրիշ թերթերում գրելը։

Ես այնպէս եմ ըմբռնում պ. Գենջեանի յօդուածի միտքը, թէ ամեն մի գրող կարող է գրել զանազան թերթերում, եթէ այդ թերթերը իրանց ուղղութեամբ և աշխարհահայեացքով մօտիկ են իրար։

Բայց եթէ պ. Ց. Գենջեան այն կարծիքի է, թէ գրողը կարող է գրել դիցուք և «Մշակի», և «Նոր-Դարի» կամ «Հովիտի» մէջ, այդ դէպքում նա չարաչար սխալվում է։

Բոլոր այն մարդիկ, որոնք գործում են հասարակական ասպարէզում, իբրև այս կամ այն բանակին պատկանող գործիչներ և գրողներ, երբ քարոզում են, թէ իրանք անկուսակցական են, չէ՞ որ են և այլն, դրանով կամենում են վարագուրել իրանց մտաւոր և հոգևոր սնանկութիւնը կամ փաբիսեցիութիւնը։ Եթէ մի մարդ պաշտպանում է ճշմարտութիւնը ընդդէմ ստութեան, բարոյականութիւնը ընդդէմ անբարոյականութեան, ազատամտութիւնը ընդդէմ պահպանողականութեան կամ խաւարամտութեան, նա արդէն դրանով կուսակից է ճշմարտութեան, բարոյականութեան, ազատամտութեան, իսկ հակառակորդ՝ ստութեան, անբարոյականութեան և խաւարամտութեան։

Հնարաւո՞ր է արդեօք, որ մի Ստասիւլեվիչ (այժմ հանգուցեալ), մի Միլիւկօվ, մի Ջանշեան (նոյնպէս հանգուցեալ) գրէին դիցուք «Мос. Вѣд.» կամ «Нов. Вр.» թերթերի մէջ, եթէ այդ թերթերը նոյնիսկ տողին 10 ր. տային։ Ոչ, նրանք այդ բանը չէին անի, որովհետև նրանք իրանց կեանքի ամբողջ ընթացքում կռւել, պայքարել են այդ թերթերի, նրանց քարոզած մտքերի, գաղափարների դէմ։

Գրական բնեխդատութիւնը, որ վերջերս մեր մէջ սովորական երևոյթ է դարձել, երբ մարդիկ դրամական վարձատրութեան, դրամի համար անցնում են մի լրագրից միւսը, սկսում են գործել այնպիսի անձանց կողքին և նրանց հետ միասին, որոնց գաղափարների և մտքերի դէմ նրանք առաջ սոսկալի կռիւ էին մղում, այդ երևոյթը շատ հազուագիւտ է եղել և է ռուսաց գրականութեան մէջ։ Մինչդեռ առաջ մեր հայերիս մէջ հնարաւոր էր, որ, օրինակ, Լէօն գնար և բազմէր Նար-Դոսի կողքին «Սուրհանդակի» էջերում կամ Շիրվանզադէի կողքին՝ «Հօրիզօնի» էջերում։ Բայց, փառք Աստուծոյ, այդ ևս տեսանք։

Ուրեմն, մենք թոյլատրելի ենք համարում, որ գրողը, լրագրական գործիչը, եթէ միայն նա ժուռնալիստիկան չէ համարում իբրև դրամ կամ հաց աշխատելու արհեստ, այլ նայում է նրա վրա գաղափարական տեսակէտից, գրէ այն օրգանում, որի գաղափարներին, ուղղութեանը համամիտ է, և կամ մի քանի լրագիրներում, որոնք միևնոյն ուղղութիւնը և դաւանանքն ունեն։ Բայց գրել միաժամանակ «Մշակի» և «Սուրհանդակի» կամ «Հովիտի» մէջ՝ մենք անթոյլատրելի ենք գտնում։

Շահրիար

ԺԱՄՀԱՐԵԱՆ ԳԻՒՂԱՏՆՏԵՍԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑ

II*)

Մենք ասացինք, որ ներկայումս կարիք չը կայ, որ Ժամհարեան գիւղատնտեսական դպրոցը լինի բարձրագոյն տիպի և այդ այն պատճառով, որ մեր երկիրը այժմ բարձրագոյն մասնագիտական ուսում ունեցող ագրօնօմների համար չէ ներկայացնում գործելու ասպարէզ։ Բայց դա չէ նշանակում, որ Ժամհարեան դպրոցը չէ կարող ապագայում դառնալ բարձրագոյն դպրոց. ընդհակառակը, գործը պէտք է դնել այնպէս, որ այժմ բացվելիք դպրոցը, երբ կը հասունանան պահանջները՝ մի տասը-տասնեհինգ, քսան և աւելի տարուց յետոյ կարողանայ վերածվել բարձրագոյն դպրոցի։

Իսկ դրա համար անհրաժեշտ է, որ այսօր, առաջին հերթին Ժամհարեան գիւղատնտեսական դպրոցը լինի միջնակարգ։

Միջնակարգ, լաւ դրված դպրոցը կը տայ մեզ՝ ա) ինստրուկտօրներ՝ գիւղատնտեսական զանազան ճիւղերից՝ աւելի համեստ պրետենզիաներով, որոնք կը շրջագայեն երկիրը, կը տան ազգաբնակութեանը և անհատներին ցուցմունքներ, խորհուրդներ, կը կազմակերպեն դասընթացքներ, կը հրահանգեն և կը ղեկավարեն արդէն եղած տնտեսութիւնները, կուսումնասիրեն երկիրը, կը ժողովեն ստատիստիկական տեղեկութիւններ և այլն և այլն։

բ) Կը տայ գիւղատնտեսական ստորին դպրոցների համար դասատուներ, կառավարիչներ, այս կամ այն ճիւղի համար փորձված ղեկավարներ։

գ) Կը տայ ժողովրդական դպրոցներին կից գիւղատնտեսական ցուցադաշտեր և պարապմունքներ կազմակերպելու համար գործին ծանօթ անձեր մատչելի վարձատրութեամբ։

դ) Կը տայ մասնաւոր կալուածներին գործնական կառավարիչներ, գիւղատնտեսութեան տեխնիկներ։

ե) Կը տայ ցուցադաշտերի համար աշխատաւորներ, գործ կատարող և գործից հասկացող անձեր։

Եւ դրա համար այդ բոլոր հաստատութիւններից և ոչ մէկը ծանրաբեռնված չի լինի բարձր ռոճիկների պահանջներով, ուրովհետև միջնակարգ դպրոց աւարտած այդպիսի մի մասնագէտ կարող է ծառայել 600—1,000 ր. ռոճիկով, փոխանակ 1,500—2,000—2,500 րուբլու, որը նորմալ պահանջ ու վարձատրութիւն է համարվում բարձրագոյն դպրոց աւարտողի համար մեզնում և ամեն տեղ Ռուսաստանում։

Այդ բոլոր մարդիկ կը լինեն անպայման գործի մարդիկ, որոնք անձամբ կը կատարեն և ցոյց կը տան իրանց իմացածը և դրանով նկատելի կերպով, մի կէս դարի մէջ զգալի կերպով կը բարձրացնեն գիւղատնտեսական կուլտուրան մեր երկրում։

Իսկ որպէսզի այդ այդպէս լինի՝ անհրաժեշտ է, որ գիւղատնտեսական միջնակարգ դպրոցը անպայման և անհրաժեշտաբար ունենայ դպրոցին կից հարուստ և բազմակողմանի տնտեսութիւն, լաւ դրված փորձադաշտ. այս վերջինը ոչ թէ մի տեղ, այլ մեր երկրի 3 տիպիկ պայմաններում, արանում՝ բարձր կուլտուրաների համար, միջին-լեռնային զօնում՝ մեծ մասամբ հացահատիկների շրջանում և լեռնային շրջանում, այսպէս ասված ալպիական մասում՝ անասնապահութեան և կաթնատնտեսութեան համար։

Եթէ այսպէս դրված և կազմակերպված լինի դպրոցը, իր տնտեսութեամբ, իր երեք փորձնական դաշտերով և ունենայ նաև ցուցադաշտերի մի ցանց—դրանով նա մի տաս, տասն և հինգ տարվայ մէջ աւելի մեծ օգուտ կը տայ մեր երկրի գիւղատնտեսութեան կատարելագործութեանը, քան չորսհինգ բարձրագոյն դպրոցներ այժմ։

Այս է ասում մեզ առողջ բանականութիւնը, մեր երկրի ներկայ դրութիւնն ու կարիքները, այս են ասում մեզ թէ Ամերիկայի և թէ Եւրօպայի, իսկ վերջերս նաև Ռուսաստանի փորձերը։

Այսպէս է առաջ գնացել այդ երկիրներում գիւղատնտեսական առաջադիմութիւնը, որին վերջում միայն օգնութեան են եկել բարձրագոյն դպրոցները։

Այսքանը տիպի մասին։ Այժմ մի քանի խօսք ասենք տեղի մասին։

Գիւղատնտեսական դպրոցը պէտք է լինի հիմնված մեր երկրի այնպիսի շրջանում, ուր կլիմայական երեք վերև յիշածս զօները լինեն միմեանց մօտ, ուր ազգաբնակութիւնը լինի խիտ և ուր նա կապված լինի հողի արդիւնաբերութեան հետ։

Անդրկովկասում այդպիսի երկու նշանաւոր շրջաններ կան, մէկը՝ Քութայիսի նահանգն է, միւսը՝ Երևանեան։

Թողելով մի կողմ Ժամհարեանների ազգութիւնը և նրանց ներքին ցանկութիւնը, որպէս հայեր, որ ցանկանում են իրանց նուէրով օգնութեան գալ հայ ազգաբնակութեանը՝ իրանց ազգակիցներին, այլ հարցին վերաբերվելով բոլորովին օբիեկտիւ, մեր երկրի ընդհանուր շահերի տեսակէտից, պիտի ասենք, որ Արևելեան և Հարաւային Անդրկովկասը, Անդրկովկասի արևմտեան և կենտրօնական մասի համեմատ միշտ էլ եղել է զրկված և աչքաթող։ Այն ժամանակ, երբ Քութայիսի, Թիֆլիսի նահանգները ունեն մի շարք գիւղատնտեսական հաստատութիւններ, փորձնական դաշտեր, տնկարաններ և այլն, Երևանեան նահանգը բոլորովին զուրկ է դրանցից, ուստի բնական է, որ մասնաւոր ձեռներէցութիւնը գայ օգնելու տնտեսապէս այդ ամենից մոռացված՝ բնականից հարուստ, բայց գիւղատնտեսական կեանքով յետամնաց նահանգի ազգաբնակութեանը։

Որոշելով այսպէս դպրոցի տեղի շրջանը, որը, մեր կարծիքով, լինելու է Երևանի նահանգը, իր բազմազան կուլտուրայով, խիտ ազգաբնակութեամբ, մնում է դպրոցի տեղի ընտրութեան հարցը։ Այդ հարցի քննութեան ժամանակ անհրաժեշտ է շեշտել մի կարևոր հանգամանքի վրա՝ այդ այն է, որ ապագայ գիւղատնտեսական դպրոցը պէտք է ունենայ իր սեփական հողաբաժինը անկախ այս կամ այն առաջարկներից ումից և լինեն նրանք՝ քաղաքներից, թէ գիւղական հասարակութիւններից. նա պէտք է ունենայ իր կալուածքը—բաւական ընդարձակ թէ շինութիւնների, թէ իր տնտեսութեան և թէ փորձնական դաշտի համար։

Դպրոցի հողաբաժնի անհրաժեշտ և մինիմալ տարածութիւնը փորձադաշտի հետ միասին պէտք է լինի ոչ պակաս 100—150 դեսեատին. միւս երկու փորձադաշտերը, որոնք աշակերտների և կամաւորների համար աշխատանքի և գիտական-գործնական փորձերի տեղ են լինելու, նոյնպէս պահանջում են սեփական հողաբաժիններ՝ հացահատիկային-երկրագործական փորձադաշտը մօտ 200 դեսեատին, իսկ անասնապահականկաթնատնտեսականը 200—300 դեսեատին։

Ինչպէս ասացի արդէն, բուն դպրոցը իր ագարակով պէտք է լինի միւս երկու փորձադաշտերին մօտ, ոչ աւել քան 20—30 վերստ, որպէսզի հեշտ լինի դպրոցի աշակերտներին գնալ այնտեղ, և ապա՝ որպէսզի ընդհանուր տեսչութիւնն ու հսկողութիւնը հեշտ լինի կենտրօնական դպրոցի և իր կայարանների մէջ։

Գիւղատնտեսական միջնակարգ դպրոցը, իմ կարծիքով, ունենալու է 4—5 տարվայ դասընթացք։ Դպրոց կարող են մտնել մեր թեմական դպրոցներ աւարտածները կամ պրօգիմնազիական լրիւ դասընթացք անցածները որոշ քննութեամբ ընդհանուր առարկաներից։ Մանրամասն ծրագիրը մասնաժողովի գործն է, ուստի այդ հարցի տեղը չէ լրագրական էջերը։

Գալով ծախքին, աչքի առաջ ունենալով նոյնանման դպրոցների և փորձադաշտերի ծախքերը Ռուսաստանում՝ Խարկօվի, Ումանի, Կրասնուֆիմսկի դպրոցի, Խերսոնի և այլն, նաև զանազան փորձադաշտերինը, մօտաւորապէս կը ստանանք հետևեալը՝

Հողաբաժին դպրոցի համար՝

Ագարակի հետ 100—150 դես.	30—40,000	ր.
Դպրոցի շէնքը	60—70,000	»
Այլ շինութիւններ	25—30,000	»
Ինվենտար՝ մեռեալ	15—20,000	»
Ինվենտար՝ կենդանի	10—15,000	»
Ընդամէնը	140—175,000	ր.

Փորձադաշտ երկրագործական

Հողաբաժին	20—30,000	րուբ.
Շինութիւններ	40—50,000	»
Ինվենտար՝ կենդանի	5— 8,000	»
Ինվենտար՝ մեռեալ	8—10,000	»
Ընդամէնը	73—98,000	»

Փորձադաշտ կաթնատնտեսական

Հողաբաժին	20—25,000	րուբ.
Շինութիւններ	30—40,000	»
Ինվենտար՝ կենդանի	10—15,000	»
Ինվենտար՝ մեռեալ	5— 8,000	»
Ընդամէնը	65—88,000	»

Բոլոր բաժինները՝ դպրոցի, շինութիւնների և ինվենտարի, դրանց պահպանման ծախք տարեկան կը պահանջեն ինվենտարի հետ միասին ծախք 278,000—361,000 ր.։

Դպրոցի ուսուցչ. կազմ	12—15,000	րուբ.
Այլ ծառայողներ	4— 5,000	»
Տնտեսութեան ծախք	10—12,000	»
Ընդամէնը	26—32,000	»

Փորձադաշտերից իւրաքանչիւրը կը պահանջէ՝

Ուսուցիչներ, լաբօրանտներ և այլն	5— 6,000	րուբ.
Տնտեսութեան ծախք	10—12,000	»

Իսկ երկու փորձադաշտերը միասին տարեկան 15,000—18,000 ր.։ Ողջ հաստատութիւնը դպրոցի բոլոր փորձադաշտերով 41—50,000 ր.։

Մուտք՝ դպրոցի տնտեսութիւնից՝ 100—150 դես. հողից՝ 10—12,000 ր., երկու փորձադաշտերը միասին՝ 8,000 ր., ողջ ձեռնարկութեան տնտեսութիւնից միասին՝ 14—20,000 ր. և մօտաւորապէս 150—200 աշակերտներից և պրակտիկանտներից՝ 10—15,000 ր.։ Ընդհանուր տարեկան մուտք՝ 24—35,000 ր.։ Հետևապէս բաց կը մնայ տարեկան 15—16,000 ր.։ Ուրիշ խօսքով՝ գիւղատնտեսական միջնակարգ դպրոցը իր տնտեսութեամբ և փորձադաշտերով կը պահանջէ միանուագ ծախք 278,000—361,000 ր. և 400,000—500,000 ր. գումար, որի տոկոսը ծածկէ տարեկան 15—16,000 ր. ծախքը։

Ի մի ամփոփելով ողջ նախահաշիւը, մեր կարծիքով, Ժամհարեանները մի գիւղատնտեսական միջնակարգ դպրոց պահելու համար իր ագարակով և երկու փորձադաշտերով, պէտք է յատկացնեն 700,000—900,000 ր.։ Դպրոցում տարեկան կը սովորեն 150—200 աշակերտներ և որոնցից, 4—5 տարուց յետոյ, իւրաքանչիւր տարի կաւարտեն 18—30 աշակերտներ և 20—25 պրակտիկանտներ, որ առհասարակ թիւ է մի դպրոցի համար։

Նոյն այդ միջնակարգ դպրոցը, մի 10—15—20 տարուց յետոյ, կարող է դառնալ բարձրագոյն գիւղատնտեսական ինստիտուտ, երբ մեր երկրում, պետական հաշւով, կը բացվեն մի շարք միջնակարգ դպրոցներ. կամ թէ կարող է պատահել, որ ինքը պետութիւնը կը բացի բարձրագոյն գիւղատնտեսական դպրոց, իսկ Ժամհարեան դպրոցը կը մնայ ամենաառաջնակարգ միջնակարգ գիւղատնտեսական դպրոցը Անդրկովկասում, որը տարէ-տարի կը լայնանայ, կընդարձակվէ և անմիջապէս կը ծառայէ մեր երկրի գիւղատնտեսական և ընդհանուր տնտեսական շահերին։

ա) Այժմ մեր երկիրը առաջին հերթում կարիք չունի գիւղատնտեսական բարձրագոյն դպրոցի։

բ) Ժամհարեան դպրոցի ամենացանկալի տիպը միջնակարգն է։

գ) Այդ դպրոցը պէտք է ունենայ մեր երկրի երեք գլխաւոր զօներին համապատասխան փորձնական դաշտեր։

դ) Դպրոցի համար ամենայարմար տեղն է Երևանեան նահանգը։

ե) Դպրոցը պէտք է լինի կենտրօնական քաղաքից հեռու բուն գիւղատնտես ազգաբնակութեան կենտրօնում (ցանկալի է Էջմիածնի կամ Երևանի գաւառում)։

զ) Դպրոցը կը պահանջէ տարեկան 40—50,000 ծախք և միանուագ 278,000—361,000 ր., նրա պահպանութիւնը և կազմակերպութիւնը ապահովելու համար 400,000—500,000 րուբլու մի գումար։

է) Այդ դպրոցը կարող է իր ժամանակին դառնալ գիւղատնտեսական ինստիտուտ, երբ մեր երկրում գոյութիւն կունենան գիւղատնտեսական միջնակարգ դպրոցներ։

ը) Այդօրինակ միջնակարգ գիւղատնտեսական դպրոցի կարիքը հերթական է, ուստի և նա մեծ ծառայութիւններ կը մատուցանէ մեր արդիւնաբերութեանը։

Գիւղատնտես Ա. Աթանասեան

«ՍԵՒ ՇՈՐԵՐ»

Թէ քաղաքներում և թէ գիւղերում ժողովրդի բազմաց և մնասակար ձևականութիւններից խուսափող մասը ամեն կերպ աշխատում է վերջ տալ «մեռելահաց» տալու սովորութեանը, որը կապված լինելով խոշոր ծախքերի հետ՝ չափազանց ծանր հետևանքներ է ունենում մանաւանդ աղքատ դասակարգի համար։

«Մեռելահացից» ոչ պակաս անպէտք և աւելի խոշոր ծախքերի հետ կապված սովորութիւն է նաև «սև շորեր» կարելու սովորութիւնը, որ ընդունված է ինչպէս հարուստ, նոյնպէս և չքաւոր դասակարգի մէջ։ Լինում են դէպքեր, երբ չքաւոր ընտանիքներում դագաղը օրերով մնում է տանը հանգիստ դրված, մինչև որ ընտանիքի անդամները փող կը ճարեն «սևեր» կարելու։ Եւ խեղճերը պարտքով փող ճարելուց յետոյ կարում են «սևեր» և այդպէս ուղեկցում ննջեցեալին։ Տարաբաղդութիւնը սակայն նրանում է, որ ոչ ոք իր համոզմունքով չէ անում այդ բանը, և եթէ հարցնելու լինէք, թէ ինչու անպատճառ ոտից-գլուխ սևերում կոլորված պէտք է լինել և մի երկար սև էլ յետևից քաշ գցած, քեզ կը պատասխանեն, որ «եթէ այդպէս չանեն, խալխը կը խօսի և կասի, թէ հանգուցեալին սիրելիս չեն եղել» և այլն։ Եւ այդպէս անում են բոլորն էլ միմեանցից քաշվելով, աչք-կօշների առիթ չը տալու համար միայն։ Բայց մինչև այդ ձևական սովորութիւնները երկար պիտի մնան և մեզ բնաւորութեան տեղ ծառայեն...

Բ. Մ.

«ԶՐՈՅՑՆԵՐ ԿԵԱՆՔԻ ԱՐԺԷՔԻ ՄԱՍԻՆ»

Ինքնասպանութիւն...

Ահա այն սոսկալի և տրագիկմով լի բառը, որ լսում ենք յաճախակի։

«Իվանօվը իրան գետը նետեց և խեղդվեց»։

Ինչու։ Որովհետև ճգնաժամի պատճառով երկար ժամանակ անգործ և անմիջոց էր մնացել։

«Նէմասձէն տարճամակով ինքնասպանութիւն գործեց»։

Ինչու։ Որովհետև նրա թոյլ հոգին հիասթափութեան ենթարկվեց, քանի որ նրա փայփայած սակերինիկ իդէալները փխակօյի հանդիպեցին...

«Ուսանող Կիրակօսեանը, չը կարողանալով ուսման վճարը մուծել, համալսարանից արտաքսվեց և այդ սարսացումը չը տանելով՝ կախվեց»։

Ինչու։ Որովհետև ինքը՝ Կիրակօսեանը, միջոցներից զուրկ լինելով, առաջ ուսանում էր հասարակութեան հաշւով, իսկ այժմ այդ հասարակութիւնը ապատիայի և քար անտարբերութեան ենթարկվելով՝ այլ ևս նրան նիւթական օգնութիւն չէ հայթայթում։

«Գիմնազիստ Բրօմբէրգը ազգութեամբ հրէայ լինելով, խաւարի իշխանութեան զաւակների թելադրանքով նրա ընկերներից ոմանք ամեն անգամ նրան „жидъ“ կոչելով՝ վերջապէս յուսահատութեան հասցրին, և այդպիսիններից մէկի վրա նա կարբօլեան թթուատ լցնելով իբրև վրէժխնդրութիւն՝ դատապարտվեց ծեծի ու ապա բանտարկութեան, որին չը դիմանալով նրա զգայուն սիրտը, բանտում ինքն իր վրա նաւթ լցրեց և այրվեց»։

Եւ ահա այսպէս անվերջ լսում ենք ամեն օր և ամեն ժամ՝ սկսած 1905 թւից։

Բայց ինչու համանման ողբերգական էպիզոդներ տեղի չէին ունենում մինչև այդ թւականը այսպէս յաճախակի։

Որովհետև այն ժամանակ կեանքն իր նօրմալ ընթացքի մէջն էր։

Ահա այս հրատապ հարցը վերջ ի վերջոյ նիւթ ծառայեց, որ մեզ մօտ էլ, Թիֆլիսում, հասարակութեան բանիմաց անդամներից մի քանիսը դասախօսութիւն կազմակերպեցին, նախաձեռնութեամբ պրօֆ. Ժուրակօվսկիի, փետր. 1-ին։

Այդ գիշեր առաջին դասախօսն եղաւ Մ. Անտրէևը, որը ծանօթացրեց Արքունական թատրոնում հաւաքված բազմաթիւ հասարակութեանը՝ ինքնասպանութեան հարցի հետ, մօտենալով նրան պատմա-իրաւական տեսակէտից։

Նա ասաց, որ հռոմա-յունական անտիկ կեանքում ինքնասպանութեան վրա նայում էին շատ անտարբեր աչքով, համարելով այդ՝ սովորական երևոյթ։

Ապա նա օրինակ բերեց Սենկևիչի «Ցծ երթասի» arbiter elegantiarum Պետրօնիուսին, որը կեանքը լիապէս վայելելով՝ վերջը ինքնասպանութիւն է գործում։

Քրիստոնէութեան շնորհիւ այս հասկացողութիւնը հիմն ի վեր փոխվեց և ինքնասպանութիւն գործող անձինք զրկվեցին կրօնական ծէսերով թաղվելուց։

Ապա պրօֆ. Ն. Ժուրակօվսկին մի ժամ տևող դասախօսութեան ընթացքում բաւական աչող կերպով բացատրեց ինքնասպանութեան պատճառները և գլխաւորապէս ծանրացաւ «հոգու աղքատացման» վրա, որի պատճառով էլ երիտասարդ սերունդը դիմում է ինքնասպանութեան։

Երրորդ դասախօսը պիտի լինէր Արշակ Ս. Բաբեանը, որի նիւթն էր՝ «Կեանքի արժէքը և հասարակութեան ծառայելը», բայց դասախօսի հիւանդութեան պատճառով՝ չը կայացաւ նրա դասախօսութիւնը։

Ցետագայ դասախօս Ա. Մալխազեանը խօսեց «Գրականութեան մէջ նկատվող ինքնասպանների տիպերի մասին» և կարճ ու գեղեցիկ դասախօսութեամբ մի քանի օրինակներով պարզեց իր թէզիսը, գալով այն եզրակացութեան՝ որ չը պէտք է ինքնասպանութեան դիմել։

Վերջին դասախօսն էր փաստաբան Գ. Գփազովան, որ առանց որևէ պատրաստականութեան հանդէս եկաւ և վայր ի վերոյ խօսակցութիւններով և անտեղի վիճաբանութիւն սկսելով պրօֆ. Ժուրակօվսկիի հետ «разумъ» և «разсудокъ» բառերի տարբերութեան նկատմամբ՝ հանդիսականներին գլխացաւանք պատճառեց։

Վերջում օր. Կօնստանտինօվան արտասանեց Կնուտ Համսունի, Վէյնբէրգի և Պուշկինի արտադրութիւններից մի քանի հատուածներ։ Ընդհանրապէս պէտք է նկատել, որ բոլոր դասախօսներն էլ խնդրին հարազատութեամբ չէին մօտենում և չէին պարզաբանում, որ ինքնասպանութեան դէպքերը աւելի խոր պատճառներից են ծնունդ առնում, որ դրանք արդիւնք են ներկայ քաղաքա-հասարակական աննպաստ պայմանների, որոնց վերացմամբ ինքնին կը վերանան և այդ ցաւագար երևոյթները։ Դասախօսութիւններից յետոյ տեղի ունեցան վիճաբանութիւններ՝ մասնակցութեամբ Երմօլաևվի, Օստապօվայի, Երմօլօվի և ուսանող Ցմվէտաձէի, որոնք սակայն հնարաւորութիւն չունեցան լիապէս արտայայտվելու, որովհետև իւրաքանչիւրին 5 րօպէ ժամանակ էր տրված։ Ուրախալի է, որ մեր թմրած հասարակական կեանքը սկսել է շարժվել և աչքերը են առնում նման

դասախօսութիւնները: Ցանկալի է աւելի յաճախ կազմակերպել նման դասախօսութիւններ: Յար. Գասպարեան

ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԳԱՒԱՌԻՑ

Բնութեան արհաւիրք Գուդաուտում

Գուդաուտա, 25 յունվարի

Գուդաուտը իր շրջանով ականատես եղաւ բնութեան մի սոսկալի արհաւիրքի, որպիսին յիսուն տարի այստեղ ապրող ծերերը չեն տեսել: Յունվարի 4-ին եղանակը վատացաւ և սկսեց ձիւն գալ փոթորկախառն, անընդհատ, ցերեկ ու գիշեր շարունակ մինչև յունվարի 24-ի կէսօրը:

Մարդիկ շուարեցին. փողոցում ձիւնի խորութիւնը հասաւ երկու կանգունի. տների և կրպակների կտուրները անընդհատ մաքրում են. փողոցներում ոտքով հազիւ կարելի էր ման գալ. ոչ ձի է բանում և ոչ սայլակ՝ ճանապարհները ձիւնով լցված լինելու պատճառով. Սուխումի և Գագրիի հետ հաղորդակցութիւնը կտրված է. նմանապէս հաղորդակցութիւնը կտրված է շրջակայ գիւղերի հետ: Ծովի սարսափելի փոթորիկների պատճառով, Բաթումից և Օդեսայից եկած նաւերը չեն կարողանում հանգստել. 25 օր է պօստ չը կայ. 4—5 օր հեռագիրը չէր բանում. փողոցներում անց ու դարձը կտրված է. շուկան, բացի մի քանի հացթուխներից և մսավաճառներից, միւսները փակ են:

Առևտուրը կանգնած է. առևտրականները տագնապի մէջ են. գիւղացիներից հասնելը անհնարին էր, ուստի անպատրաստ էին. վառելիքի, փայտի խիստ կարիք կայ, համարեա չը կայ. ածուխի պուդը 2 ռուբլի, հացի գինը բարձրացաւ փութը 6 կոպէկ:

Այստեղ երկու քարէ տներ փուլ եկան և մի քանի փայտէ շինութիւններ. մարդկային զոհեր չկան:

21 օրվայ անընդհատ ձիւն գալուց և փոթորկից յետոյ այսօր եղանակը լաւ է և ծովը հանդարտ. այսօր հանգստեցին թէ Բաթումից և թէ Օդեսայից եկած նաւերը. ստացվեց պօստ. «Մշակի» № 5—15-ը այսօր ստացանք: Շնորհիւ Յովհաննէս Աշրաֆեանի նախաձեռնութեան՝ հանգանակութեամբ՝ մի խումբ ինտելիգենտների շրջանում փող հաւաքվեց Գուդաուտի ամենաչքաւոր ընտանիքներին հաց ու փայտ մատակարարելու նպատակով: Շնորհակալութիւն Յ. Աշրաֆեանին և Միհրան Մալումեանին, որոնք իրանց տան՝ ձմեռվայ համար ունեցած փայտի պահեստից չքաւոր ընտանիքներին, առանց ազգի խտրութեան, փայտ բաժանեցին:

Խիստ տխուր և անմխիթարական, յուզիչ լուրեր են գալիս գիւղերից. մրրիկը և ձիւնը մեծ աւերումներ է գործել և խոշոր վնասներ պատճառել գիւղացիներին. ծխախոտի բազմաթիւ պահեստներ փուլ են եկել և ծխախոտները (հէվէնգով) на шурахъ ձիւնի տակ են մնացել, թօշնել. խեղճ գիւղացիները անհաշիւ վնասներ կը կրեն: Այս լուրերը դեռ ամենամօտիկ գիւղերից են, իսկ դեռ հեռաւոր գիւղերից ոչ մի տեղեկութիւն չունենք՝ երթևեկութիւն չը լինելու պատճառով:

Այսօր խիստ ցաւալի լուր յայտնեց ինձ Գուդաուտի շրջանի նաչալնիկի օգնականը: Նովի-Աթոնից պաշտօնական հեռագրով տեղեկացրել են, որ Փսիցխա հայաբնակ գիւղում 6 տուն փլվել է և 12 մարդ տակն է մնացել, որոնցից 5-ը մեռել են, իսկ 7-ը վիրաւորված են. վաղը օգնութեան համար կուղարկվի այստեղից շրջանային բժիշկը: Մարդկային զոհերի լուրեր ենք լսում, բայց հաղորդակցութիւն չը լինելու պատճառով կանոնաւոր և հաստատ տեղեկութիւն դեռ չունենք: Գիւղերի կրած աւերմունքը և վնասը շատ մեծ է և գիւղացիների համար շատ զգալի:

Փ. Մինասեան

Մանր կրեդիտային ընկերութիւններ

Նոր-Բայազէտ, 27 յունվարի

Անցեալ տարի մեր գաւառում հիմնվեցին մի քանի տեղ մանր կրեդիտային ընկերութիւններ, որոնք մեծապէս օգնում են գաւառական չքաւոր ժողովրդին, չնչին տոկոսով փող բաց թողնելով և ազատելով նրան վաշխառուների ճանկն ընկնելուց:

Այդպիսի մի ընկերութիւն գոյութիւն ունի նաև մեր քաղաքում, որի տարեկան ընդհ. ժողովը կայացաւ ամսիս 23-ին, նախագահութեամբ այդպիսի հիմնարկութիւնների տեսուչ Կարապետօղլեանցի: Ընկերութիւնը անցեալ տարի (7—8 ամսում) ունեցել է 207 անդամներ, (բաժնետէրեր), որոնք իբր հիմնական դրամագլուխ մուծել են ընկ. գանձարկղը 2070 ր.—10-ական ռուբլի իւրաքանչիւրը: Այդ անդամներին վարկ է բացված, ըստ իրանց կարողութեան, 29,420 ր., որոնք իրանց ամբողջ ստացուածքով պատասխանատու են ընկերութեան առաջ 147,100 ր. գումարով: Բացի փայերից՝ 2070 ր. հիմնական դրամագլուխ է համարվում նաև պետ. բանկից երկար ժամանակով բաց թողված 1,500 ռուբլին, իսկ կարճ ժամանակով (9 ամիս) ընկերութիւնը պետ. բանկից վերցրել է 2950 ր. (վարկը 3000 ռուբլի է):

Սակայն պէտք է ասել, որ այդքան փոքրիկ գումարով, ընդամենը 6320 ր., ընկերութիւնը ունեցել է 15,138 ր. շրջանառութիւն, որից արդիւնք է ստացվել 718 ր. 26 կ.: Այդ գումարից դուրս գալով ծախսերը (% պետ. բանկին և վարչութեան ծախսեր), 178 ր. 33 կ., զուտ արդիւնք մնում է 539 ր. 96 կ.: Ընդհ. ժողովի որոշմամբ այդ գումարը բաժանվեց՝ 1) 40% յատկացնել հիմնական դրամագլխի հանգցման—220 ր. 2) 10% պահեստի դրամագլխի դէմ—55 ր., և 3) մնացեալ 264 ր. 96 կոպէկը՝ ընկերութեան համար մի դրամարկղ գնելու, վրան աւելացնելով այս տարվայ եկամուտից 80 ր.:

Ժողովը քննելով անցեալ տարվայ ընկ. գործունէութիւնը կամ լսելով վարչութեան հաշւետւութիւնը՝ շնորհակալութիւն յայտնեց վարչ. անդամներին, որոնք թէ բարեխղճաբար են ծառայել այդ հասարակական արդիւնաւէտ գործունէութեան և թէ աշխատել են ձրիաբար, ուստի, նայած գործի բարդութեան, պատրաստակամութիւն ցոյց տուեց գոնէ սրանից յետոյ վարձատրել վարչ. անդամներին, թէև մի փոքր գումարով: Այդպիսով որոշվեց վարչութեան երեք անդամներին տարեկան վարձատրութիւն տալ 210 ր., իւրաքանչիւրին 70-ական ռուբլի, որպիսի գումարին համաձայնեցին վարչութեան նախագահ Հ. Մալաքեանց և գանձապահ Տ. Տէր-Միքայէլեան, իսկ հաշւապահ Գ. Տէր-Խաչիկեանց չը համաձայնեց՝ քիչ համարելով այդքան վարձատրութիւնը իր բարդ գործունէութեան համար: Եւ չը նայելով որ կանոնադրութեան համաձայն վարչութեան անդամներից մէկը վիճակով դուրս էր գնում և այդ մէկը ինքը Գ. Տէր-Խաչիկեանն էր, բայց և այնպէս ընդհանուր ժողովը կրկին վերընտրելու ցանկութիւն ունէր, միայն թէ նա յանձն առնէր ընկերութեան հաշւապահութիւնը կատարել այդչափ գումարի վարձատրութեամբ:

Սակայն նա միանգամայն հրաժարվեց, որի փոխարէն ընդհանուր ժողովը միաձայն ընտրեց Գ. Մինասեանցին, որ նոյն ընկերութեան խորհրդի նախագահն էր, իսկ սրան միաձայնութեամբ փոխարինեց Գ. Արծրունի: Հերթով (վիճակով) դուրս գնացող խորհրդի երկու անդամները դարձեալ վերընտրվեցին, այն է՝ Ա. Սարինգիւլեանց և Ա. Մխիկեանց:

Ժողովը լիազօրեց վարչութեանը՝ միջնորդել պետական բանկի առաջ, որպէսզի ընկերութեան վարկը հասցվի մինչև 8,000 ր., որից 2,000-ը իբր պահեստ պանձարանում մնայ ընկերութեան տրամադրութեան տակ՝ մանաւոր մարդկանց պարտքերի հանգցման դէմ, իսկ 6,000 ր. առ ի գործադրութիւն ընկերութեան նպատակների:

Աւելորդ է ասել, որ մեր ընկերութիւնը գնալով զարգանում է և ընդարձակ ծաւալ է ստանում, և շնորհիւ գործող անձանց բարեխիղճ, անաչառ և եռանդուն գործունէութեան այդ փոքրիկ հասարակական հիմնարկութիւնը իր ոտքը դնում է իր գործունէութեան երկրորդ տարեշրջանը, որի աջողութեան համար ցանկանում ենք աւելի ևս տոկունութիւն: Ա. Ե. Ա.

Ինժեներ Վ. Բրայլովսկի

Բալախանի, 27 յունվարի

«Մշակի» № 10-ում Ս. Գարագաշը իր ժամանակին արդէն յայտնել էր Բալախանիի «Մոսկովսկի-Կավկազսկի» նաւթային ընկերութեան կառավարիչ Բրայլովսկիի մահը: Չը նայած փոքր ինչ ուշ, սակայն աւելորդ չը համարեցի ընթերցող հասարակութեան քիչ աւելի մօտից ծանօթացնել հանգուցեալի՝ որպէս բանւորական շրջանում յարգված մի անձնաւորութեան հետ:

Ինժեներ Վ. Բրայլովսկին մի պատկառելի անձնաւորութիւն էր, որի յիշատակը դեռ երկար ժամանակ վառ կը մնայ նրան ծանօթ հազարաւոր բանւորութեան սրտի մէջ: 1902 թւից նա վարում էր Բալախանիի առաջնակարգ ֆիրմաներից՝ «Մոսկովսկի-Կավկազսկի» նաւթային ընկերութեան կառավարչի պաշտօնը: Եթէ չափազանցութիւն չը լինի ասածս, հանգուցեալի նման պաշտօնեայ նաւթային աշխարհը իր գոյութեան 35—40 տարվայ ընթացքում չէ տեսել:

Այդ՝ մեծ հեղինակութիւն վայելող մարդը, չը նայած իբրև պաշտօնեայ խիստ, բայց և իր անաչառութեամբ ու խոհեմութեամբ ուսումնասիրել, ստեղծել էր իր և բանւորութեան միջև փոխադարձ մօտիկութեան այն դժուարին և անհասկանալի կապը, որը Բալախանիի ինժեներ կառավարիչներին, ամենաչնչին բացառութեամբ, միանգամայն անըմբռնելի և անհասանելի է:

Այո, ամենափոքր անճշտութիւնից անգամ նա այնքան վրդովվում, չարանում էր բանւորի կամ ծառայողի վրա, որ նոյն իսկ վերջինները թերևս այդ վայրկեանին անբաւականութիւն էին արտայայտում, սակայն այն անհասկանալի յարգանքի և սիրոյ զգացմունքը, որը կապում էր բանւորութեանն այդ լուրջ խորհող անձնաւորութեան հետ, անմիջապէս մոռացնել էր տալիս նրանց բոպէական անտեղի վրդովմունքը:

Վ. Բրայլովսկին միաժամանակ որպէս պաշտպան կապիտալիստի շահերին, հաւատարիմ նրա ամեն մի կոպէկի անտեղի և աւելորդ վատնման իր կառավարչական շրջանում ակնյայտնիքով՝ ոչ միայն պաշտպան էր բանւորութեան օրինական պահանջները կատարելուն, այլ և իր նախաձեռնութեամբ ձգտում էր բարելաւելու նրա դրութիւնը. գրադարանի բացումը նոյն ֆիրմայի բանւորների համար, ռուսաց, եւրոպական նշանաւոր հեղինակների, գիտութեան ամեն ճիւղի և ժամանակակից սօցիալական հարցերին վերաբերեալ լի, սատար հրատարակութիւնների ստացվելը, Ծննդեան տօներին իր (և կնոջ) ակտիվ աջակցութեամբ տօնածառի շքեղ հանդէս կազմակերպելը՝ ֆիրմայի ընդհանուր բանւորների և ծառայողների երեխաների համար, սեփական թատրոնի բեմ ունենալը և այլ բաւականութիւնները, որից Բալախանիի միւս ֆիրմաների բանւորները զուրկ են և միշտ առանձին նախանձով են յիշում «Մոսկովսկի-Կավկազսկիի» բանւորների անհամեմատ լաւ և օրինակելի դրութիւնը—այդ բոլորը տուողը հանգուցեալ Բրայլովսկին էր:

Այդ ամենից սիրված մարդը, որի ամենանշանաւոր և գովելի յատկութիւններից մէկն էր՝ խտրութիւն չը դնել ազգութեանց միջև, ունէր միայն մի դէվիզ՝ օրինակելի բանւոր ձեռք կամ ույժ աշխատանքի համար, իսկ այդ ձեռքը կամ ույժը ինչ ազգութեան կը պատկանէր, այդ միևնոյն էր նրա համար. դրան կենդանի ապացոյց կարող է լինել ֆիրմայի ներկայ բանւորների կազմը—թուրք, հայ, ռուս, վրացի, գերմանացի, հրէայ, լեհ և այլն, մի մաքուր, անարատ յատկութիւն, որին խորհուրդ կը տայինք հետևելու մեր Բալախանիի միւս կառավարիչներին, որպիսի յատկութիւնից զուրկ է դրանց բացարձակ մեծամասնութիւնը:

Նա ոխերիմ թշնամի էր արբեցողութեան և առ հասարակ ընդդէմ ոգելից խմիչքի գործածութեան. նա արգելել էր ֆիրմայի սպառող խանութում ոգելից խմիչքի վաճառումը և մի առանձին ջանքով աշխատում էր ոչնչացնել և արմատախիլ անել, գոնէ իր բանւորների միջից, այդ կործանաբեր սովորութիւնը: Բանւորութեան միջից նման վնասակար ու հիւանդոտ սովորութիւնների առաջն առնելու ցանկութիւնն էր, որին զոհ գնաց նա, երբ անցեալ տարվայ դեկտ. 22-ին, գիշերվայ ժամը 10-ին, մի ռուս արբած բանւոր ընկերութեան մեծ և ընդարձակ բակում սկսում է աղմուկ բարձրացնել և խանգարել տեղի ընդհանուր խաղաղութիւնը, միանգամայն չը հնազանդելով պահապաններին, որոնք կամենում էին նրան տուն (կազարմա) տանել:

Գալիս է ինքը Բրայլովսկին, ըստ իր սովորութեան, թևանցուկ տանում է անհնազանդ բանւորին, ֆիզիքական ույժ գործադրելով, դէպի նրա բնակարանը (կազարմա), բարձրացնելով նրան բնակարանի սանդուղքներից: Ֆիզիքական ույժի չափազանց գործադրութեան և դէպքից խիստ վրդովված լինելու պատճառով՝ հասնելով ներս է տանում նրան սենեակ, իսկ ինքը մի վայրկեան յենվելով պատին՝ երերում է և ուշաթափ ընկնում իրան շրջապատող բանւորների գիրկը ու սրտի կաթուածից իսկոյն աւանդում հոգին:

Նա մեռաւ իր պաշտօնի գործունէութեան ճանապարհի վրա, բառիս իսկական իմաստով՝ նրան սիրող և իրանից սիրված բանւորների գրկում, նրանց հասարակ բնակարանում, հեռու իր ընտանիքից, հեռու շքեղօրէն զարդարված իր պալատ-բնակարանից:

Տեղի սղութեան պատճառով չեմ կարող կանգ առնել սգահանդէսի մանրամասնութիւնների վրա. միայն այսքան կասեմ, որ չը նայած Բագուին յատուկ, բայց ոչ այդ աստիճանի, օրվան սարսափելի ձիւնախառն, բուք ու բորան եղանակին, ժողոված էին երկու տարբեր դասակարգ՝ հազարաւոր բանւորներ և կապիտալի բազմաթիւ ներկայացուցիչներ միասին խորին զգացմունքով ցաւելու և վերջին հրաժեշտը տալու այդ անհամեմատ ազնիւ սիրտ ունեցող անձնաւորութեանը: Կար. Դանիէլեան

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

◆ Այս փետրվարի 23-ից մինչև մարտի 1-ը պետական բանկի Թիֆլիսի գրասենեակում կայանալու է Փոխարքայի թոյլտուութեամբ մանր վարկի մէջ Անդրկովկասում գործող անձանց համագումարը բազմակողման ծրագրով, որի մէջ մտնում են հետևեալ կէտերը. ա) Մանր վարկի դրութիւնը Անդրկովկասում. բ) Մանր վարկի զարգացման միջոցների մասին. գ) Որքան համապատասխանում են «օրինակելի կանոնադրութիւնները» Անդրկովկասի պայմաններին. դ) Փոխադրութիւնը, նրա ներկայ ընթացքը և ցանկալի փոփոխութիւնները այդ գործում. ե) Բանկային միջնորդական օպերացիաները, նրանց տեսակը և զարգացնելու միջոցները. զ) Մանր վարկի կրեդիտը պետական բանկում. ցանկալի է, որ տեղական գրասենեակի գեղջի յանձնաժողովում մտնեն և մանր վարկի ընկ. ընտրված լիազօրները՝ վճռող ձայնով. է) Մանր վարկերի հաշւետւութիւնը, հաշւապահութիւնը, գործավարութիւնը և ցանկալի փոփոխութիւնները. ը) Ընդհանուր ժողովների մասին. թ) Մանր վարկի վարչութեանց և խորհուրդների վարձատրութիւնը. ժ) Անդրկովկասի մէջ գործող մանր վարկի հիմնարկութեանց միութիւն կազմելու մասին:

◆ Կովկասի Փոխարքան, ընդունելով որ Թիֆլիսի ապագայ համալսարանը հանդիսանալու է մի այնպիսի հաստատութիւն, որպիսին համապատասխանելու է նաև Բագու քաղաքի ազգաբնակութեան կարիքներին և օգուտներին, արգելք չը գտաւ գործադրել տալու Բագուի քաղաքային դումայի 1910 թ. հոկտ. 12-ի որոշումը, որով քաղաքային միջոցներից իբրև նպաստ կէս միլիոն ռուբլի է տրվելու կովկասեան համալսարանի հաստատման ու կահաւորման համար:

◆ Պետերբուրգում շուտով կը կայանայ համառուսական բժշկական խորհրդակցութիւն հակաժանտախտային և հակախօլերային ռացիօնալ ձեռնարկութիւնների համար: Ներքին գործերի մինիստրութեան թոյլտուութեամբ ներկայացուցիչներ են մեկնելու այդ խորհրդակցութեանը մասնակցելու նպատակով նաև Թիֆլիսի և Բաթումի կողմերից:

◆ Այսօր երեկոյեան Կովկասեան Կայս. Գիւղ. Ընկ. դահլիճում տեղի է ունենալու Յ. Փիրալեանի նախագահութեամբ Հայ Գիւղատնտ. և Տնայն. Ընկ. ընդհանուր ժողովը, որի ժամանակ ինժեներ Գր. Աղաբաբեան կարդալու է իր զեկուցումը Էջմիածնի հողերի ոռոգման մասին: Աչքի առաջ ունենալով մի կողմից այն, որ Էջմիածնի հողերի ոռոգումը առաջին խոշոր փորձն է Արարատեան դաշտում և երկրորդ, որ այդ հարցի շուրջ կան մի քանի նախագծեր, հետաքրքրական է ինժեներ Գր. Աղաբաբեանի նախագիծը, որպէս հակակշիռ մինչև օրս եղած նախագծերի: Անջրդի հողերի ոռոգումը այսօր օրվայ հարց է. նրա աջող լուծման հետ կապված է մեր երկրի անջրդի տարածութիւնների արդիւնաբերութեան և շահագործութեան բաղդը, ուստի և պէտք է յուսալ, որ այսօրվայ ժողովը կը գրաւէ բազմաթիւ անձանց՝ թէ մասնագէտների և թէ այդ խնդիրներով հետաքրքրվողների: Ժողովը բացվելու է ուղիղ ժամը 7-ին երեկոյեան:

◆ Յայտնեցինք, որ Թիֆլիսում կայանալու է կովկասեան քաղաքացիական բժիշկների համագումար: Համագումարի նպատակը լինելու է ծանօթանալ Կովկասի բժիշկների բժշկական գործունէութեան արդի կացութեան և առհասարակ բժշկական գործի դրութեան հետ, պարզել ինչպէս ադմինիստրատիվ, այնպէս և քաղաքային և շինական բժշկական մասերի դրական ու բացասական կողմերը, միացնել այդ մասերը սանիտարական, հակահամաճարակային և այլ ձեռնարկութիւնների մէջ և այլն: Համագումարի գործերի անմիջական ղեկավարութեան համար կազմված է կազմակերպիչ բիւրօ, որին մասնակցելու հրաւիրված են նաև սանիտարական-բժշկական տեսուչ Կ. Ստեփանեան, սիֆիլիսագէտ Ս. Խատամանեան և մի քանի ուրիշ մասնագէտներ: Այժմ ստացվել են 24 զեկուցագրեր բժշկականութեան տարբեր ճիւղերի մասին:

◆ Յունվարի 30-ին Մոսկվայի հայոց եկեղեցում, նորոգ հանգուցեալ Մատթէոս II Կաթողիկոսի մահվան 40-րդ օրը, կատարվել է հանդիսաւոր հոգեհանգիստ:

◆ Ռուսաց Տեառնընդառաջի տօնի պատճառով, այսօր ռուսերէն օրաթերթերը լոյս չը տեսան:

◆ Թիֆլիսի քաղ. վարչութեան չորրորդ անդամի պաշտօնի համար ընտրված Գ. Ժուրովլին ծնվել է Գորու գաւառում և 43 տարեկան է: Աւարտել է Պետրովօ-Ռազումօվի ճեմարանը: Թիֆլիսում նա պաշտօնավարել է ազնուականների բանկում, յետոյ երկու տարի եղել է գրաքննիչ (ցենզօր) տեղական լեզուների բաժնում, որից յետոյ նա, սրանից 7 տարի առաջ, ընտրվեց Բաթումի քաղաքային վարչութեան անդամ, կրելով միևնոյն ժամանակ քաղաքագլխի պաշտօնակատարի պարտականութիւնները, երբ քաղաքագլուխ Իշխ. Անդրօնիկովը գործերով բացակայում էր:

◆ Թիֆլիսի ոստիկանապետը դարձեալ ոստիկանական պաշտօնեաների ուշադրութիւնն է դարձրել խիստ հետևելու կրթական հաստատութիւնների սաների վարքի վրա թատրոններում, սինեմատօգրաֆներում, դասախօսութիւնների ժամանակ և այլն:

◆ Թիֆլիսի հասարակական կլուբում անցեալ տարի կայացել է 36 երեկոյթ, ուր կարդացվել են 29 ռեֆերատներ. ներկայացվել են 11 պիէսներ և մի քանի գրական-երաժշտական բաժիններ: Մուտքը և ելքը կազմում են 2,200 ռուբլի: Այս տարվայ համար կլուբի աւագներ ընտրվեցին գաղտնի քուէարկութեամբ հները, որոնց թիւը աւելացաւ երկու նոր անդամներով:

◆ Նահանգական ատեանը հաստատել է Ախալքալաքի և Ախալցխայի ներկայ տարվայ բիւջէն:

◆ Մանր վարկի ղեկավարների և մեր գաւառական գործիչների ուշադրութիւնն ենք դարձնում ամսիս 23-ին Թիֆլիսում սկսվող այն համագումարի վրա, որի պարապմունքների ծրագիրը զետեղված է «Մշակի» ներկայ համարում:

◆ Թիֆլիսում տիրող ցրտերի պատճառով զգացվում է սարսափելի թանգութիւն. թանգացել է նամանաւանդ վառելիքը. փայտի խորանարդ սաժէնը արժէ 50 ռուբլի, ձուի տասնեակը 34 կոպ.:

◆ Թիֆլիսում է գտնվում հարաւային Ռուսաստանի առևտրական դպրոցների և Կովկասի գլխաւոր վերատեսուչ Մ. Օ. Շիշէրը:

◆ Տպագրվում է և շուտով լոյս կը տեսնի «Ուղեցոյց Թիֆլիսի մէջ» գրքոյկը:

◆ Թիֆլիսից ուղարկվեցին մասնագէտներ Գանձակի և Բագուի նահանգները մոծակների դէմ կռուի միջոցներ կազմակերպելու համար:

◆ Ախալցխայի հայոց ս. Փրկիչ եկեղեցու ծխական հոգաբարձութիւնը խնդրում է մեզ յայտնել իր խորին շնորհակալութիւնը Թիֆլիսի վաճառական Ալէքսանդր Այվազեանցին, որ իր հանգուցեալ մօր յիշատակին նուիրել է մի հարիւր ռուբլի Ախալցխայի հայոց երկսեռ դպրոցների չքաւոր աշակերտ-աշակերտուհիների օգտին:

◆ Մերվի հայոց ծխ. դպրոցի աւ.-ուսուցիչ Ալ. Քր. Պապօվեան խնդրում է մեզ տպել հետևեալը. «Ծննդեան տօներին ծխական դպրոցի չքաւոր աշակերտ-աշակերտուհիների դասական պիտոյքների ու տօնածառի համար, ժողովրդի մէջ 31 ռուբլի հաւաքեցի: Այսու պարտք եմ համարում չքաւոր աշակերտների կողմից բոլոր նուիրատու անձանց հրապարակօրէն իմ սրտաբուղխ շնորհակալութիւնը յայտնելու, նոյնպէս և պ. պ. Թադէոսին և Միքայէլին, որոնք ձրիաբար իրանց ներդաշնակ նուագով՝ մեծ բաւականութիւն պատճառեցին փոքրիկ մանուկներին»:

ԳԻՏՈՒԹ., ԳՐԱԿԱՆ., ԳԵՂԱՐ.

ՄԱՆԿԱԿԱՆ ԱՌԱՒՕՏ ԲԱԳՒՈՒՄ

Բագու, 26 յունվարի

Ամսիս 23-ին Բագւի հասարակական ժողովարանի դահլիճում տեղի ունեցաւ մի շատ հետաքրքրաշարժ մանկական առաւօտ: Նախաձեռնողներն էին՝ Հռիփսիմեան օր. դպր. երգ. ուսուցիչ Ա. Մայիլեան և քոյրեր Մ. և Ա. Պետրոսեաններ, որոնք մանկապարտէզ են պահում:

Այս մանկական առաւօտը թէ իր բովանդակութեամբ, թէ իմաստով և թէ աջողութեամբ եզակի երևոյթ պէտք է համարել մեր մանրացած և բովանդակազուրկ կեանքում: Նա կազմված էր հետևեալ ծրագրով. 1) «Грибной переполохъ», մանկ. օպերա, երաժշտութիւն Büchner-ի, Մայիլեանի ղեկավարութեամբ. 2) Նուագահանդէս. երկու փոքրահասակ օրիորդներ նուագեցին վիօլօնչել և դաշնամուր. 3) մարմնամարզական վարժութիւններ օրկեստրի նուագակցութեամբ. երկու մանուկներ միակերպ տարազներով՝ մարմնամարզական վարժութիւններ կատարեցին. 4) «Ձմեռնապիայի կղզի», մանկական ֆանտաստիկական բալէտ: Դահլիճում կար երկսեռ մանուկների մեծ բազմութիւն՝ առանց ազգի խտրութեան: Կային նաև փոքրաթիւ հասակաւորներ, գլխաւորապէս մանուկների ծնողներ:

Բոլոր բաժինները անցան մեծ աջողութեամբ և խոր, սրտագին զուարճութիւն պատճառեցին հանդիսականներին: Մանուկ դերակատարները, առանց շփոթվելու, ինքնավստահութեամբ կատարեցին իրանց պատասխանատու դերերը, մանաւանդ օպերայի մէջ: Միանգամայն գովելի և քրախուսանքի արժանի է նախաձեռնողների եռանդըն ու գործունէութիւնը, մանաւանդ Մայիլեանի, որ առանձին խնամք և աշխատանք էր գործ դրել բոլոր բաժինների աջողութեան վրա: Սակայն մեր մէջ լաւ գործն է քրախուսվում: Նախաձեռնողները, նիւթական անհագին ծախքեր անելով, վերջ ի վերջոյ իրանց ջանքերը պսակված տեսան խոշոր դէֆիցիտով: Հարցը նրանումն է, որ մեր «բարձր շրջանի» տիկիններից կամ պարոններից շատ քչերն էին բարեհաճել իրանց զաւակների հետ անձամբ ներկայ գտնվելու մանկական առաւօտին՝ երեխ 1 ր. տոմսակի գինը—հասակաւորի համար—խնայելուն համար, առաւել «գաղափարական գործերի» վերապահելով այդպիսի ծախքերի վատնումը:

Այս մանկական առաւօտից քիչ առաջ էլ դերասան Ն. Յովհաննիսեանը տեղիս հայոց դպրոցների ուսուցչական խմբերի աջակցութեամբ Մարդասիրական Ընկ. դահլիճում խաղաց «Բէն» յայտնի դրաման: Բէնի դերը կատարեց ինքը Յովհաննիսեան մեծ աջողութեամբ և այնպիսի տրագիզմով, որ հիացում պատճառեց շատ թերահաւատների, որոնք շատ թիւր գաղափար ունէին դերասանի մասին՝ կամ անձամբ տեսած չը լինելով նրան կամ արտաքին հանգամանքներից և կեանքի անաջողութիւններից դատելով: Տեսնելով այս իսկապէս տաղանդաւոր դերասանին այսպէս չէզոքացված հայոց բեմից, մինչդեռ անդին զանազան միջակութիւններ դափնիներ են վաստակում մեր ողորմելի հասարակութեան կողմից, մարդ ակամայ համաձայնում է այն ընդհանրացած կարծիքի հետ, թէ դերասան Յովհաննիսեանը ուղղակի չէզոքացված է մեր բեմից զանազան ինտրիգների և նախանձայոյզ մարդկանց փոքրոգի, նողկալի վարմունքի շնորհիւ:

Չէ որ իսկական տաղանդի առաջ կը նսեմանային «таланты по заказу»...: Սակայն մեր ո՞ր ասպարէզում չէ կրկնվում համանման երևոյթը: Մեր ո՞ր հասարակական, դպրոցական և այլ ասպարէզն ազատ է զանազան բաղդախնդիրներից, խաչագողներից, լպիրշ ստամբակներից, որոնք շահատակութիւններ են անում ամենուրեք և փառք ու պատուի արժանանում:

Սիմ. Հովուեան

ԹԱՏՐՈՆԱԿԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

◆ Կովկասի Փոխարքայի թոյլտուութեամբ վրայ բեմերի վրա խաղացվելու է

Բիսօնի «Անյայտ կինը» դրաման, որ վրացերէնի թարգմանել է Գութաթելաձէն։

◆ Փետրվարի 7-ին Արքունական թատրօնում տեղի կունենայ սիմֆօնիական համերգ, որից ստացված ամբողջ եկամուտով դրվելու է ֆօնդի սկիզբը հանգուցեալ ուսուցիչ Տրօյիցկիի անունով։

◆ Կիրակի, փետրվարի 6-ին, Արքունական թատրօնում կը կայանայ ռուսական ժողովրդական երգերի յայտնի երգչուհի Նադէժդա Պլէվիցկայի համերգը, որի տոմսակները, չը նայած իրանց չափազանց թանգութեան, արդէն սպառված են։

◆ Երկուշաբթի, փետրվարի 7-ին, Վրաց Ազնուականութեան թատրօնում կը ներկայացվի «Թամարայի ամրոցը» ծիծաղաշարժ օպերան, որի զուտ հասոյթը կը գնայ յօգուտ Թուրքեստանի երկրաշարժից վնասվածների։

ՄԱՄՈՒԼ

«Մշակի» № 19-ի մէջ բժիշկ Բ. Աղասարեան, հայ հասարակութեան և գրական աշխարհին ոչ անյայտ մի անձն, զետեղեց մի քննադատական յօդուած Շիրվանզադէի «Արմէնուհի» պիէսայի մասին։ Ով կարդացել է այդ յօդուածը, նա անշուշտ կը վկայէ, որ յօդուածը գրված է վերին աստիճանի կօրեկտ, անաչառ ոճով, և քննադատը իր քննադատութիւնը կատարել է միանգամայն օբեկտիվօրէն, համոզված՝ որ հեղինակ Շիրվանզադէն իր արտայայտած կարծիքները կընդունէ անկեղծ շնորհակալութեամբ, ի նկատի ունենալով ֆրանսիական այն ասացուածը, թէ «կարծիքների բաղխումից ցայտում է ճշմարտութիւնը»։

Սակայն դուրս է գալիս, որ յարգելի քննադատ բժիշկը սաստիկ սխալվում է իր կարծիքի մէջ և զուր է որոնել Շիրվանզադէի մէջ նշոյլն անգամ այն ասպետականութեան, որ նա նրան վերագրել է։ Բժիշկ Բ. Աղասարեան, անշուշտ, մոռացել է, որ «Հօրիզօնի» մէջ գործողները սաստիկ անհամբերող են և հանդուրժել չեն կարողանում, երբ մէկը, թէկուզ ամենաքաղաքավարի դիտաւորութեամբ, քննադատում է նրանց գործունէութիւնը։ Համարձակել անկախ կարծիք յայտնել, քննադատել Շիրվանզադէի, Յովհ. Թումանեանի և «Հօրիզօնի» միացեալ քառասուն նշանաւոր գրողների արտադրութիւնների մասին—դա աններելի յանցանք է, և դրա համար՝ այդպիսի յանցանքներին սաստելու համար՝ «Հօրիզօնի» արսէնալում կան բաւական զօրեղ զէնքեր—հայհոյանք, անուանարկութիւն, մեծամտութիւն և պոռոտախօսութիւն։

Եւ դրամատուրգ, վիպասան, «հրապարակախօս» ու «ճարտարապետ» Շիրվանզադէն չուշացաւ անմիջապէս ասպարէզ դուրս գալ իր մի նշանաւոր «Ե՞րբ վերջապէս» պատասխանով, որ մի աւելորդ անգամ ևս պէտք է ապացուցանէ, թէ որքան մեծամիտ, ամբարտաւան, փոքրոգի են մեր գրողներից շատերը և որքան տգէտ՝ եւրոպական տեսակէտով։

Ի հարկէ Շիրվանզադէն, իբրև ճարպիկ լարախաղաց, ուղղակի բժիշկ Բ. Աղասարեանի անունը չէ տալիս կամ տալու քաջութիւնը չունի. Նա կամենում է ցոյց տալ, որ ինքը զինւորվում է, զայրանում է մի ընդհանուր երևոյթի դէմ, կռւում է մի ընդհանուր չարիքի դէմ, բայց մանուկներն անգամ, կարդալով «Մշակի» յունվարի 29-ի №-ում տպված բժ. Բ. Աղասարեանի քննադատութիւնը Շիրվանզադէի «Արմէնուհի» պիէսի դէմ և անմիջապէս փետրվարի 1-ին «Հօրիզօնի» մէջ տպված նրա կոչը՝ բժիշկների և իրաւաբանների դէմ, իսկոյն կը հասկանայ, թէ Շիրվանզադէն ում կողմն է շպրտում քարը։

Նոյն իսկ այն դէպքում, եթէ Շիրվանզադէն պնդէ, թէ նա ի նկատի չէ ունեցել բժ. Աղասարեանին, այլ առ հասարակ բժիշկներին, իրաւաբաններին, ինժեներներին, քահանաներին և այլոց, նոյն իսկ այդ դէպքում, կրկնում ենք, Շիրվանզադէի յօդուածը արժանի է ամենախիստ դատափետման և քննադատութեան։

Տեսնենք ի՛նչ է ասում Շիրվանզադէն։ Ամբողջութեամբ առաջ բերենք նրա յօդուածը.

Կան մարդիկ,—և այդպիսիների թիւը դժբաղդաբար լեգիօն է հայերի մէջ,—որոնք կարծում են, թէ արուեստներ, թատրօն, գեղեցիկ գրականութիւն այն հանրամատչելի գլուխներն են, որոնց վրա ամեն մի սափրիչ ունի իրաւունք իր ածելին փորձելու։

Այդ մարդիկ այն համոզմունքի են, թէ իւրաքանչիւր արհեստ գնահատելու համար պէտք է ունենալ որոշ հմտութիւն, իսկ ինչ վերաբերում է գեղեցիկ արուեստներին, լինի դա նկարչութիւն, երաժշտութիւն, բանաստեղծութիւն թէ դրամա, այստեղ ամեն ոք կարող է առանց որևէ պատրաստութեան ոչ միայն դատողութիւններ անել, այլև դատավճիռներ կայացնել, այն էլ՝ հրապարակօրէն։

Այս պատճառով այսօր մեր մտաւոր և բարոյական գոյութեան ոչ մի խաւ այնքան չէ ապականված դիլետանտիզմով, անունն կրող անկոչ հիւրերի ներկայութեամբ, որքան արուեստների խաւը, մանաւանդ թատրօնն ու գեղեցիկ գրականութիւնը։

Ճշմարտապէս ողբալի է այդ երկու տարրերի բարոյական կացութիւնը հայերի մէջ։ Չը կայ մէկը, որ իր բութ ածելին փորձած չը լինի և չը շարունակէ փորձել նրանց անպաշտպան գլուխների վրա՝ սկսած տէրտէրից, բժշկից, իրաւաբանից, գիւղատնտեսից մինչև տիրացուն, մակլէրը և մանրավաճառը։ Ես չեմ ճանաչում մի ուրիշ ազգ, որի գեղեցիկ գրականութիւնն ու թատրօնը այնքան պաշարված լինի խելքը իմաստուններով, որքան հայ թատրօնը և հայ գրականութիւնը։ Եւ սրանք այնքան ընտելացել են իրանց վիճակին, որ այլ ևս չեն բողոքում նրա դէմ, համարելով այն բնական։

Փորձեցէք՝ եթէ նկարիչ էք, բանաստեղծ, դերասան, երաժիշտ կամ դրամատուրգ՝ մի բժշկի, մի իրաւաբանի կամ մի ինժեների հետ խօսել նրանց մասնագիտութեան մասին և տեսէք ի՛նչ ողիմպիական բարձրութիւնից կը ճառաբանեն ձեզ հետ։ Նրանք ունեն իրաւունք արհամարհելու ձեր կարծիքը, վասնզի իրանք արհեստների տէրերն են, իսկ դուք տգէտ, պրօֆան։ Բայց նոյն բժիշկը, նոյն իրաւաբանը, նոյն ինժեները մի բոպէ անգամ չի տատանվի ոչ միայն բարձր հեղինակութեամբ վիճել ձեր արուեստի մասին, այլ և դատավճիռներ կայացնել։

Խօսքս, հարկաւ, այն մարդկանց մասին չէ, որոնք ունեն որոշ պատրաստութիւն, զարգացում և, վերջապէս, ճաշակ արուեստների մասին. այդպիսիների հետ հաճելի է խօսել և հաճոյքով լսել նրանց կարծիքը։ Բայց դժբաղդաբար նրանց թիւը մեզանում շատ սահմանափակ է։ Խօսքս այն ինտելիգենցիա կոչված դիպլօմաւոր կամ ոչ դիպլօմաւոր ամբոխի մասին է, որ սովորութիւն է դարձրել ամեն բանի մէջ իր քիթը խառնելու և ամեն բանի վերաբերմամբ հեղինակաւոր լեզու գործածելու։

Այդ ամբոխը իր մտաւոր սահմանափակութեան մէջ երբեմն այնքան հեռու է գնում, որ չէ ուզում մի բոպէ անգամ խորհել, թէ արուեստների մասին ևս խօսելու և դատելու համար հարկաւոր է ունենալ որոշ պատրաստութիւն և զարգացում, թէ գեղեցիկն ըմբռնելու, մանաւանդ գնահատելու համար, բացի դրանից, պէտք է ունենալ և ճաշակ։ Մի բան, որ տրված է ոչ ամենքին։ Այդ ամբոխը խղճի ամենայն անդորրութեամբ և գռեհկութեան ամենայն յանդգնութեամբ մի կոպիտ կացին ձեռքին ճիգն է անում խուժել մեր աղքատիկ թատրօնի և գեղեցիկ գրականութեան, մեր նորածիլ արուեստի փոքրիկ անդաստանը և աջ ու ձախ ջարդոտել ծաղիկներ, որոնց հոտն զգալու ճաշակից զուրկ է։

Որքան ևս մարդ արհամարհի այդ բոլորը, կամայ ակամայ վրդովվում է և ուզում է բացագանչել.

— Կանգ առէք, վանդալներ, ճանաչեցէք ձեր չափը։ Եթէ ուզում էք հասարակութեան օգտակար անդամներ լինել, դու, բժիշկ, հետևի՛ր քո գիտութեանը և աշխատիր որքան կարելի է քիչ մարդ ուղարկել գերեզման. դու, իրաւաբան, զարգացրո՛ւ քո պերճախօսութիւնը քո արհեստի մէջ և մի՛ թողնիր, որ անմեղները դատապարտվեն տաժանակիր աշխատանքի։ Դու, ինժեներ, կամուրջներ այնպէս շինիր, որ միւս օրը չը խորտակվի։ Դու, գիւղատնտես, պարապիր քո կովերով. դու, մակլէր, դու, մանրավաճառ, պարապեցէք ձեր գործերով...

Բայց անհատները չը պիտի սաեն այդ խօսքերը, այլ ինքը հասարակութիւնը, մամուլը։ Սրանք պիտի բռնեն վանդալների թևերից, յետ քաշեն նրանց և ցոյց տան իրանց տեղերը։ Բայց կանե՞ն այդ արդեօք մամուլն ու հասարակութիւնը, և երբ վերջապէս։

Մենք այժմ մի քանի հարց կը տանք պ. Շիրվանզադէի հասցէին.

1) Գրած կը լինէ՞ր նա այս յօդուածը, եթէ «Մշակի» մէջ չը տպվէր բժ. Աղասարեանի քննադատութիւնը, և ինչու առաջ չը տպվեց։

2) Համարում է նա բժիշկ Բ. Աղասարեանին մինը այն վանդալներից, որոնք իրանց չափը պէտք է ճանաչեն, որոնց թևից հայ հասարակութիւնը և մամուլը պէտք է բռնեն և յետ քաշեն, մինը այն բժիշկներից, որոնք պէտք է հետևեն իրանց գիտութեան և աշխատեն որքան կարելի է քիչ մարդ ուղարկել գերեզման։

3) Եթէ բժիշկը, իրաւաբանը, ինժեները, գիւղատնտեսը չը պէտք է համարձակվեն գրական և գեղարուեստական հարցերի մասին կարծիքներ յայտնել, ուրեմն և վիպասանը, գրողը չը պէտք է համարձակվի կարծիքներ յայտնել ճարտարապետութեան մասին, որ մի մասնագիտական արուեստ է։ Այն ժամանակ ինչպէս համարձակվեց Շիրվանզադէն դեռ նորերս կարծիք յայտնել Ներսիսեան դպրոցի նոր շէնքի ճարտարապետութեան մասին։ Ի՞նչպէս է համարձակվում նոյն Շիրվանզադէն հանդէս գալ իբրև հրապարակախօս և կարծիքներ յայտնել քաղաքականութեան, կրթութեան, ուսման, հասարակական այս և այն երևոյթների մասին։ Ինչու մի Շիրվանզադէ, որ չէ ստացել նոյնիսկ միջնակարգ սիստեմատիկ ուսումն, մի երկու տարի Պարիզի բուլվարները և սրճարանները այցելելուց յետոյ իրաւունք է համարում իրան ամենագէտ, հանրագէտ լինել, ամեն տեսակ հարցերի մասին—և քաղաքական, և սօցիալական, և հասարակական, և կրօնական, և քաղաքատնտեսական—կարծիքներ յայտնել և իր բութ ածելին փորձել, դալլաքութիւն անել հայ հասարակութեան գլխին, իսկ մի բժիշկ, մի իրաւաբան, մի ինժեներ, մի գիւղատնտես, որոնք աւարտել են իրանց ուսումը համալսարաններում կամ բարձր դպրոցներում, հետևաբար ունեն լայն, բազմակողմանի, գիտական կրթութիւն, պէտք է զրկված լինեն այդ իրաւունքից։

Մի քիչ պակաս մեծամտութիւն և ամբարտաւանութիւն, «Հօրիզօնի՛» գրողներ. մի քիչ աւելի համեստութիւն, պ. Շիրվանզադէ։

Իսկ թէ բժիշկ Աղասարեանի քննադատութիւնը ճիշդ է, թէ ճիշդ է, որ «Արմէնուհի» պիէսան, հոգեբանական կողմից մանաւանդ, ոչ մի կրիտիկայի չէ դիմանում, դա էլ ոչ մի կասկած չէ կարող վերցնել։

Շիրվանզադէի այդ՝ այսուհետև «նշանաւոր» (թարս մաքով) յօդուածը պէտք է համոզէ մեզ մի բանի մէջ, այն, որ նա մնացել է նոյն խղճուկ մեծամիտը, ամբարտաւանը, ինչպէս այն ժամանակ, երբ նա գրեց «Արձագանքի» մէջ Գր. Արծրունու հասցէին՝ «խղճում եմ ձեզ, պ. Արծրունի»։ Եթէ Շիրվանզադէն մոռացել է այդ, մենք կարտատպենք այն յօդուածը, որ տպվեց «Մշակի» մէջ 1903 թ. № 52-ում նրա մասին և որի մէջ նրա այդ ամբարտաւանութիւնը գտել է իր արժանի գնահատութիւնը։

Sapienti sat.

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆԻՑ

Րաշտ, 20 յունվարի

Այս տարի սարսափելի և իր նմանը հազիւ տեսնված ձմեռ է այս կողմերում։

Թէհրանի հետ հաղորդակցութիւնը կտրված էր մեծ ձիւնի պատճառով, որն արգելք եղաւ խնամակալ Նասր-ուլ-Մուլքի մինչև այժմ գնալուն։ Նա միայն այսօր հազիւ կարողացաւ ճանապարհ ընկնել, դարձեալ անընդհատ տեղացող ձիւնի տակ։

Նասր-Սալթանէն, իր այսքան ժամանակ այստեղ մնալու ընթացքում, անխտիր կերպով ընդունում էր ամեն ազգի, դասակարգի և պաշտօնի մարդկանց, շատ սիրով թէ լսում ասվածները, խորհուրդները և թէ պարզ կերպով իր կարծիքը յայտնում Պարսկաստանի ընդհանուր և առհասարակ դրութեան և գործերի մասին։

Այսքան հասարակ վարուեցողութեան հետ միասին, նա միաժամանակ չէ թագցնում և իր արտայայտութիւնը և զարմանում է, որ իր շուրջը կամ առհասարակ այսքան զինված մարդիկ, ժանդարմներ և այլն են պտտվում մի երկրում, որը ոչ ույժ և ոչ կարիք ունի պատերազմի։

Խնամակալը չէ կարողանում հաշիւ տալ, թէ այս բոլորը իրան պատւելու համար է թէ մի որևէ վտանգ կայ իր կեանքի դէմ։ Երկու դէպքն էլ իրան տարօրինակ և օտարոտի է թւում միանգամայն։ Եթէ չիրաւի պարսկաստանցիները իրան թշնամի էին համարում, էլ ինչու ընտրեցին մեծամասնութեան քուէով և նամակներով ու հեռագրով շուտափոյթ գալ հրաւիրեցին. իսկ եթէ ոչ, չէ որ ինքը պատուիրել է, որ գալու է առանց ցոյցի, որպէսզի թէ երկրին և թէ ամանկացած ժողովրդին ահագին ծախս չը պատճառէ։ Այս յայտարարվելուց, ասվելուց յետոյ էլ երբ այսպէս են անում, խնամակալը գտնում է, որ շատ քիչ տարբերութիւն կայ նախկին բռնապետութեան և ներկայ յեղափոխական, սահմանադրական կարգերի միջև։

Իրան՝ Նասր-ուլ-Մուլքին գովում, փառաբանում է ամբողջ Պարսկաստանի ժողովուրդը և ամեն բարիք նրանից սպասում։ Շատ լաւ, գիտում թէ ինքը «շատ լաւ մարդ է», բայց մի լաւ մարդը ինչ կարող է անել միայնակ մի ամբողջ երկրի համար։

«Չէ, եղբայր, կրկին նախկին կեղծաւորութիւնը, շողոքորթութիւնները, որոնցով երկրին երբեք բարիք չէ կարելի անել, բացի վնասից»։

Պէտք է դէն ձգվեն զանազան ձևական և անփոր արված խօսքերը, որոնք բացի աւելորդաբանութիւնից՝ ոչ մի նոր բան չեն տալիս ժողովրդին, մասսային, և սերտ կերպով միանալ միմեանց։

Խնամակալը գտնում է, որ եթէ դիկտատուրան լաւ էր, էլ ինչու նա փոխվեց. իսկ եթէ վատ էր, էլ ինչու իրանից՝ անհատից են սպասում երկրի թէ բարիքը, թէ խաղաղութիւնը և թէ միևնոյն ժամանակ պատասխանատուն ճանաչում։

Այսպէս թէ այնպէս, խնամակալը Պարսկաստանի միակ փրկութիւնը գտնում է ամբողջութեան խաղաղ և միահամուռ կուլտուրական, շինարարական գործունէութեան մէջ. չէ որ առաջադէմ և քաղաքակրթված ազգերը միշտ այդ ճանապարհով են առաջ գնացել և գնում. Պարսկաստանը կամ մի այլ երկիր չեն կարող ընդհանուր օրէնքի առաջ բացառութիւն կազմել։

Նասր-ուլ-Մուլքը պարտքից էլ չէ վախում, այլ գտնում է, որ վերցված դրամը գործադրվելու է դարձեալ շինարարութեան և երկիրը բեղմնաւոր դարձնելու վրա։

Պէտք է ձևականօրէն մնացող մշտական պաշտօնեաների գվարդիան կրճատել, որոնք աննկատելի կերպով երկրին և ժողովրդին միլիոններ են նստում։ Ի. Ցով.

ՕՐՎԱՅ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

◆ Խարբերդից հեռագրում են, որ Աշխիէ քաղաքը իր 40,000 ազգաբնակութեամբ ամայանում է, առևտուր չը կայ, միսիաները փակ են, միսիօներները փախան. ճանապարհները լի են դագաղներով և դիակներով։ Օրական մեռնում են մօտ 300 մարդ։

◆ Հարաւային Մանջուրիայում ժանտախտը սաստկանում է։ Եապօնացիները նոր զօրքեր են բերում պաշտպանութիւնը ուժեղացնելու համար։ Վճարումները յետաձգվում են 3 ամսով։

◆ «Neue Wiener Journal»-ին հեռագրում են Կ. Պօլսից. «Թիւրքիան Բօլգարիային և Յունաստանին լուրջ պահանջներ արեց—կռիւ մղել հայդուկութեան դէմ Մակեդօնիայում։ Այս պահանջները չը կատարելու դէպքում Թիւրքիան կանգ չի առնի նոյնիսկ պատերազմի առաջ։ Երիտասարդ-Թիւրքերը պատերազմը համարում են հաւանական։

◆ Թիւրքաց ֆինանսների մինիստրութիւնը տեղեկացրեց ծխախոտի մօնօպօլիայի վարչութեան, որ մտադրութիւն կայ վերացնել նրան։

◆ Եմէնում գործադիր զօրաբանակի հրամանատար Աբդուլլահ-փաշան Հօդէյդայի մօտերը, շոգենաւի վրա, վախճանվեց սրտի պայթումից։

◆ «Petit Journal»-ին հեռագրում են Վիէննայից, որ մինչև ձմեռվայ վերջը պէտք է վախենալ խոշոր բարդութիւններից, որոնք կարող են ծագել Մերձաւոր Արևելքում։ Թիւրքիան ընկած է երկու կրակների միջև—Եմէնի և Մակեդօնիայի։

◆ Կ. Պօլիսը ձիւնի մէջ թաղված է։ Խանութների մեծ մասը փակ է. էլեքտրաքարշը չէ գործում։ Սոսկալի ցրտեր են։

Խմբագիր՝ Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Ց. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

(Ձմեռային երթևեկութիւն)

(Ժամերը նշանակված են Թիֆլիսի ժամանակով)

ԹԻՖԼԻՍԻՑ ՄԵԿՆՈՒՄ Է

ԲԱԳՈՒ՝ արագ № 2 գնացքը՝ 9 ժ. 28 ր. առաւօտ., Գանձակ է հասնում 2 ժ. 38 ր. ցեր., Եւլախ՝ 4 ժ. 18 ր. ցեր., Հաջի-Կաբուլ՝ 8 ժ. 12 ր. երեկ. Բալաջարի՝ 10 ժ. 59 ր. գիշ. Բագու՝ 11 ժ. 26 ր. գիշեր. Մարդատար № 6 գնացքը՝ 3 ժ. 35 ր. ցեր., Գանձակ է հասնում 9 ժ. 56 ր. երեկ., Եւլախ՝ 12 ժ. 7 ր., գիշ., Հաջի-Կաբուլ՝ 4 ժ. 40 ր. գիշ., Բալաջարի՝ 8 ժ., 13 ր. առաւօտ., Բագու՝ 9 ժ. 7 ր. առաւօտ.: Պոստատար № 4 գնացքը՝ 10 ժ. 25 ր. գիշ., Գանձակ է հասնում 4 ժ. 47 ր. գիշ., Եւլախ՝ 7 ժ. 3 ր. առաւ.: Հաջի-Կաբուլ՝ 12 ժ. 11 ր. ցեր.: Բալաջարի՝ 3 ժ. 53 ր. ցեր., Բագու՝ 5 ժ. 21 ր. երեկ.: Խառն գնացքը՝ IV կարգի վագօններով ըստ հարկի կարևորութեան՝ 4 ժ. 18 ր. գիշ., Գանձակ է հասնում 12 ժ. 48 ր. ցեր., Եւլախ՝ 4 ժ. երեկ., Հաջի-Կաբուլ՝ 11 ժ. 39 ր. գիշեր., Բալաջարի՝ 4 ժ. 31 ր. գիշ., Բագու՝ 5 ժ. 22 ր. առ.:

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆ՝ պօստատար № $^{74}/_{75}$ 12 ժ. 41 ր. գիշ., Ալէքսանդրօպօլ է հասնում 11 ժ. 41 ր. առաւ., Էջմիածին կայար.՝ 5 ժ. 18 ր. ցեր., Երևան (առանձին գնացք Ուլուխանլուից յարմարեցված այս գնացքին)՝ 7 ժ. 11 ր. երեկ., Նախիջևան՝ 11 ժ. 21 ր. գիշեր., Ջուլֆա՝ 1 ժ. 5 ր. գիշ.: Մարդատար-ապրանքատար № $^{78}/_{79}$ գնացքը՝ 4 ժ. 33 ր. ցեր., Ալէքսանդրօպօլ է հասնում 3 ժ. 31 ր. գիշ., Էջմիածին կայարան՝ 9 ժ. 3 ր. առաւ., Երևան՝ 10 ժ. 34 ր. առաւօտ., և այնտեղից դէնը այլևս չէ գնում: Խառն գնացք IV կարգի վագօններով ըստ հարկի կարևորութեան № $^{108}/_{109}$՝ 5 ժ. 48 ր. գիշ., Ալէքսանդրօպօլ է հասնում 7 ժ. 20 ր. երեկ., Էջմիածին-կայարան՝ 1 ժ. 30 ր. գիշ., առանց Երևան մտնելու, Նախիջևան՝ 9 ժ. 49 ր. առաւ., Ջուլֆա՝ 11 ժ. 58 ր. ցերեկ.:

ԲԱԹՈՒՄ՝ մարդատար № 5 գնացքը՝ 8 ժ. 10 ր. առաւ., Միխայլօվօ է հասնում 12 ժ. 18 ր. ցեր., Բաթում՝ 9 ժ. 20 ր. եր.: Պօստատար №3 գնացքը՝ 2 ժ. 9 ր. ցեր., Միխայլօվօ է հասնում 6 ժ. 18 ր. երեկ., Բաթում՝ 4 ժ. 28 ր. գիշ.: Մարդատար № 7 գնացքը՝ 11 ժ. 53 ր. գիշ., Միխայլօվօ է հասնում 3 ժ. 58 ր. գիշ., Բաթում՝ 1 ժ. 28 ր. ցեր.: Խառն գնացքը № 107 ըստ հարկի կարևորութեան՝ 1 ժ. 5 ր. գիշ., Միխայլօվօ է հասնում 6 ժ. 54 ր. առաւ., Բաթում՝ 8 ժ. 33 ր. երեկ.:

ԲՈՐԺՈՄ՝ մարդատար № $^{9}/_{66}$ գնացքը՝ 3 ժ. 28 ր. ցեր., Գօրի է հասնում 6 ժ. 8 ր. երեկ., Միխայլօվօ՝ 7 ժ. 43 ր. երեկ., Բօրժօմ՝ 9 ժ. 8 ր.:

ԹԻՖԼԻՍ Է ՀԱՍՆՈՒՄ

ԲԱԳՈՒԻՑ՝ մարդատար № 5 գնացքը՝ 7 ժ. 25 ր. առաւ.: Պօստատար № 3՝ 1 ժ, 9 ր. ցեր.: Արագ № 1 գնացքը՝ 10 ժ. 55 ր. գիշ., որ այլևս դէնը չէ գնում: Խառն գնացքը IV կարգի վագօններով 12 ժ. 3 ր. գիշ.:

ԲԱԹՈՒՄԻՑ՝ մարդատար № 6 գնացքը՝ 7 ժ. 46 ր. ցեր.: Պօստատար № 4 գնացքը՝ 9 ժ. 25 ր. գիշ.: Մարդատար № 8 գնացքը՝ 8 ժ. 45 ր. առաւ., որ դէնը այլևս չէ գնում: Խառն գնացքը IV կարգի վագօններով 3 ժ. 15 ր. գիշ.:

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆԻՑ՝ պօստատար № $^{72}/_{73}$ գնացքը՝ 6 ժ. 38 ր. առաւ,: Մարդատար-ապրանքատար՝ № $^{80}/_{81}$ գնացքը՝ 7 ժ. 1 ր. առաւ.: Խառն գնացքը IV կարգի վագօններով 10 ժ. երեկ.:

ԲՕՐԺՕՄԻՑ՝ մարդատար № $^{61}/_{10}$ գնացքը 7 ժ. 35 ր. առաւօտեան:

Տանօրութիւն.—Արագ գնացքները (№ 2՝ Թիֆլիս-Բագու և № 1՝ Բագու-Թիֆլիս) առանց փոփոխելու գնում են մինչև Ռոստով և յետ դառնում, անպատճառ մտնելով Բագու՝ ամբողջ կազմով և բոլոր տեղերը պլաց-կարտով են։ Այս գնացքներում կայ Միջազգային Ընկերութեան մի միքստ I/II կարգի վագօն, որ առանց իջնելու հաղորդակցում է Թիֆլիս-Բագու-Մոսկվա՝ աւելացված վճարով (1,000 վերստը I կարգի վագօնում 8 ր., II կարգի՝ 6 ր):

ԲԺԻՇԿ

Վ. ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Ականջի, քթի, բկի,
հիւանդութիւններ,

Ընդունել (առաւօտեան 9—1 ժամը.
յութիւնը (երեկոյեան 5—7 ժամը.
Վելեամինօվսկայա փ. № 13, տ. Սէյլանովի, 3-րդ գիմնազիայի կողքին։

(օ. մ.) 1227. 100—40

ԲԺՇԿԱՊԵՏ

Ա. ՔԱԹԱՆԵԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ և ՋՂԱՅԻՆ ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ընդունել. ամեն օր (առաւօտ. ժ. 9—12 (երեկոյեան ժ. 5—7

(ե. հ. կ.) 1254. 100—33

ԲԺԻՇԿ

Ն. ՄԱՂԱՔԵԱՆ

ՆԵՐՔԻՆ ԵՒ ԵՐԵԽԱՅՈՑ
ՀԻՒԱՆԴՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Առանձնապէս ՍՏԱՄՈՔՍԻ և ԱՂԻՔՆԵՐԻ
հիւանդութիւններ։

Ընդունելութիւն ամեն օր (10—11 ժ. առ. (երեխաների) (5—7 ժ. երեկ. (ընդհանուր)

Միքայէլեան փող., № 36. Տելեֆօն № 388.

(ե. հ. կ.) 909. 100—83

ԲԺՇԿԱՊԵՏ

Տ. ԳԷՈՐԳԲԷԳԵԱՆ

Աչքի հիւանդութիւններ

Առաւօտեան ժամը 10—1
Երեկոյեան ժամը 5—7
Վելեամինօվսկայա փողոց, № 8.

(կ. հ.) 564. 100—79

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Թիֆլիսի Առևտրական Նպաստիչ-Փոխատուական Ընկերութեան Վարչութիւնը

սրանով խնդրում է պ. պ. բաժնետէրերին ներկայ լինել

ՏԱՐԵԿԱՆ ԸՆԴՀԱՆՈՒՐ ԺՈՂՈՎԻՆ,

որ տեղի կունենայ փետրվարի 13-ին, առաւօտեան ժամը 11-ին, Թիֆլիսի Բօրսայի շինութեան մէջ (Արմեանսկի բազար, տուն Թիֆլիսի Վարկային Ընկ. № 6)։

ԶԲԱՂՄՈՒՆՔԻ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐՆ ԵՆ.

1) Վարչութեան զեկուցումը.
2) Վարչութեան զեկուցումից առաջացող հարցերի վճիռը.
3) Վերաստուգող յանձնաժողովի զեկուցումը.
4) Քննութիւն և հաստատութիւն 1910 թ. հաշւի և հաշւեկշռի.
5) 1911 թ. ծախքերի նախահաշիւը.
6) Կարգաւորումն 1910 թ. օգուտների.
7) Վարչութեան մէկ անդամի ընտրութիւն՝ ի տեղի վիճակով հեռացող անդամի, և վարչութեան մէկ անդամի թեկնածուի ընտրութիւն.
8) Վերաստուգող յանձնաժողովի 5 անդամների ընտրութիւն.

Եթէ ընդհանուր ժողովը չը կայանայ պահանջված ձայների թւի պակասութեան պատճառով, այդ դէպքում երկրորդ ժողովը կը նշանակվի փետրվարի 27-ին նոյն տեղում, առաւօտեան ժամը 11-ին, որպիսի ժողովը կը համարվի օրինական՝ որքան անդամ էլ ներկայ լինի։

Վարչութիւնը պ. պ. բաժնետէրերի ուշադրութիւնն է հրաւիրում Ընկերութեան կանօնադրութեան § 59-ի վրա։

Անուանական ակցիաների տէրերը օգտվում են Ընդհանուր Ժողովում ձայնի իրաւունքով միայն այն դէպքում, եթէ նրանք՝ գոնէ 7 օր առաջ մինչև Ընդհանուր ժողովի օրը՝ մտցված են վարչութեան մատեանների մէջ, որի համար և Ընդհանուր ժողովին մասնակցելիս չէ պահանջվում ներկայացնել անուանական ակցիաները։

Ակցիաները ներկայացնողին ձայնի իրաւունք է տրվում այն դէպքում, եթէ նոյն ակցիաները ներկայացված են Ընկերութեան Վարչութեանը՝ գոնէ եօթն օր առաջ մինչև Ընդհանուր ժողովի օրը և յետ տրված մինչև ժողովի աւարտը։ Բնագիր-ակցիաների փոխարէն կարելի է ներկայացնել վկայագրեր (ստացագրեր) ակցիաները ի պահ տալու կամ գրաւ դրված լինելու համար ինչպէս պետական, նոյնպէս և կառավարութեան հաստատած կանօնների հիման վրա գործող կրեդիտային (տեղական և օտար քաղաքների) հիմնարկութիւնների, այլև արտասահմանեան կրեդիտային հիմնարկութիւնների և բանկային տների կողմից ստացված, որոնք ընտրված կը լինեն բաժնետէրերի Ընդհանուր Ժողովներից և հաւանութիւն գտած ֆինանսների մինիստրութիւնից։ Վկայագրերի մէջ պէտք է նշանակված լինեն ակցիաների համարները։ Արտասահմանեան բանկային հիմնարկութիւնները, որոնց վկայագրերը կարելի է ներկայացնել փոխարէն բնագիր-ակցիաների, պէտք է նշանակված լինեն Ընդհանուր ժողովի հրաւէր-յայտարարութիւնների մէջ։

Միաժամանակ վարչութիւնը վաղօրօք յայտնում է պ. պ. բաժնետէրերին, որ ձայնի իրաւունք ունենալու համար տրված հաւատարմագրերի և գրաւոր յայտագրերը պէտք է ներկայացված լինեն Վարչութեանը բաժնետէրերի Ընդհանուր ժողովից 7 օր առաջ, Ընկ. Վարչութեան գրասենեակին՝ ցեր. ժամը 11—1-ը։

(փ. 3, 10) 77. 3—2

Типографія канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ, Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный.